

FORGÁCH FERENC

BIBOROS, ESZTERGOMI ERSEK

ÉLETRAJZI TANULMÁNYOK
AZ ELLENREFORMÁCIÓ KORÁHOZ

IRTA

ACKERMANN KÁLMÁN

ÁLL. FŐGIMN. HITTANÁR.

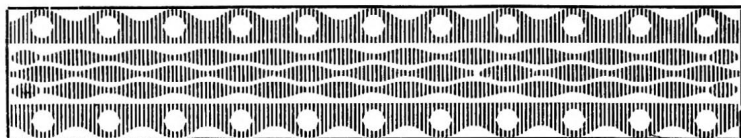
BUDAPEST, 1918.

HEISLER és KÓZOL KŐ- és KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET
II. KER., ZITA KIRÁLYNÉ-ÚT 1. SZÁM.

GHYMESI FORGÁCH FERENC

Esztergomi bibornok-érsek, Magyarország primása.

Midőn Forgách primásról és biborosról néhány tanulmányt adok, nem mulaszthatom el néhány szóban vállalkozásom okát adni. Forgách életrajzát Sörös Pongrác eléggé kimerítően, eredeti kutatások alapján írta meg: kimondhatjuk, hogy az ő kitűnő munkája után új életrajz írása felesleges. Hiszen alig találunk Forgách életében olyan mozzanatot, melyet ő kimerítően meg nem irt volna; nevezetesen politikai szereplését, amelyhez még Károlyi Á. monumentális művének a megjelenése után sem tulságosan számba vehető, amit hozzáadhatnánk.

Midőn az elmúlt években Forgáchra vonatkozó adatok után kutattam, sajnosan kellett tapasztalnom a Purpura Pannonica mondását, hogy műveit a feledékenység pora egészen elborította, és kevés írott emléke maradt meg. De néhány érdekes, kevésbé feldolgozott adatot sikerült találnom, amelyek életrajzát érdekesen egészítik ki.

Felhasználtam azonkívül az újabban megjelent, a korra vagy Forgách személyére vonatkozó munkákat, okmánytárakat is; ha meggondoljuk, hogy a Sörös-féle életrajz után jelentek meg Fraknóinak, Veressnek és Károlyinak a korra vonatkozó művei, nem is csodálkozhatunk, hogy több érdekes mű kínálkozott feldolgozásra. Azon kívül a Nemzeti Múzeumnak Forgách személyére vonatkozó levéltárából az életrajzához eddig fel nem használt gimesi, a jezsuita évkönyvek, az Orsz. levéltárból a jezsuita kollégiumok aktái szolgáltatnak még érdekes okleveles anyagot a jelen adalékokhoz. A szerző törekvése az volt, hogy Forgách érdemes személyét arról az oldalról, amelyről talán kevésbé ismeretes, az érdeklődőnek bemutassa.

Forgách személye, egyénisége és jelentősége.

A mai idők embere alig tudja megérteni azt a kés-hegyig menő, igazán meggyőződésből fakadó szellemi harcot, mely a reformáció és ellenreformáció korában egész Európát lángba borította. A kor nagyobb érdeklődéssel nézte a vallást, mint korunk, valósággal mint életszükségletet, mint szellemi és anyagi életének legjavát tekintette, ápolta, védte benne. Ez a felfogás — bárhogy is gondolkozzék valaki — a szellemi javak ilyen magasra becsülése előttünk kell, hogy tiszteletre méltó legyen. Adassék meg mindkét félnek a tisztesség; a meggyőződés, az ideális javakért való aggódó gondoskodás három század mulva is képesek bennünk bizonyos tiszteletet ébreszteni.

Ezen idők különleges alakulásai is nagyon befolytak a kor hangulatának kifejlésére, melyben Forgách személye a küzdő porondra került. Új harcos szellem árad szét az erősen megtámadott katolikus világban. Az idők méhe nagy harcokat rejtegetett: szellemit és anyagit. Az egyház talpra áll, teljes szellemi vértetében, új harcosokkal erősödik, akik ép oly buzgók, ép oly tudósok, ép úgy tudnak szivekig hatni szóval és tollal, mint az újítók. A világi kard a hatalmas Spanyolország kezében villog; amit V. Károly tervezett nagy harcai közepett: a protestantizmus kibékítése a katolikus egyházzal, esetleg elnyomása, azt most fia II. Fülöp akarja végrehajtani. Míg Anglia katolikus vértől ázik Erzsébet alatt, úgy látszott, hogy éppen most csap össze a bosszúló spanyol kard, a dél forróvérű népe a hideg északkal. Az „Armada” kudarcra lehangolja a katolikusokat, de a katolikus köz-

vélemény, mely ily esetekben bizonyára csak megpróbáltatást látott, azért nem csüggedő erővel folytatja a mindinkább kiélesedő harcot. Stuart Mária kivégzése bosszúval tölti el a katolikus világot; úgy látszott, hogy a nagy vallásháborúk kora közel van.

A jezsuiták phalanxa, a trienti zsinat alapozó munkája, a hittudomány szokatlan lendülete, a vitatkozás grasszálása, csupa tűz és kitörni kész erő: ezek alkotják háttérét Forgách primás ércből öntött alakjának és éles szilhuettjének.

Forgách jelentősége a magyar vallási harcokra éppen abban áll, hogy fordulatot és új felfogást hozott, nem ugyan tökéleteset, sőt sokszor nagyon is korlátoltat és merevet, de mindenesetre érdekeset. Forgách volt az, aki a reneszánsz püspökök után — Oláh, Verancsich — felismeri a „helyzet titkát“, mit kell kezdeni az ellenreformáció sikere érdekében. Kemény és elszánt harcot indít; ennek érdekében önzetlen, adakozó, könyörületes, majd goromba, éles, kemény, néha szűklátókörű; merev és hajthatatlan, nem ad fel jogot még akkor sem, ha már úgy sincs semmi belőle, tiltakozik akkor is, ha észszerűbb volna a transz akció, a kompromissum. Életét egy egyenes vonalba állítja be és ettől nem tér el. Ideálok embere, meggyőződéseért küzd s e tekintetben ellenfeleitől is csak ép úgy tiszteletet érdemelhet, akár a katolikusok részéről számíthat erre egy Thurzó, vagy Bocskay. Soha anyagi haszon, alattomoság nem fér vas lelkéhez, amit tesz azért teszi, mert úgy érzi, hogy köteles tenni, mert egy belső kényszer viszi: a felelősség sok ember üdveért. És ezért hajthatatlan. Rokoni kötelék, vérségi kapocs itt mind nem számít: nővére urát Thurzót hevesen támadja, Thurzó visszavág keményen, sértően, de mint magánemberek összeférnek.

Új utak, az ellenreformáció igazi kifejlése, Pázmány felfedezése, megnyerése, ezek Forgách tettejének tényei. Éppen ezért gyűlölt alak korában ép úgy, mint némely, kevésbé elfogulatlan előtt, most is. Pulszky Ágost¹⁾ oly jelzőkkel halmozza el, mely csak alacsonyyságát mutatná

¹⁾ Pulszky Ágost: Pázmány Péter.

s e tekintetben ő sem különbözik azoktól a korabeli gúnyvers-faragóktól, kik Forgáchot kinos halálra szánják. Harcos ember volt, legyünk vele szemben lovagiasak.

Pázmányt az ő pártfogása adja a katolikus egyháznak s a magyar irodalomnak. Érdekes a két, alapjában különböző jellemet párhuzamba állítani. Forgách sanguinikus, Pázmány cholericus: ez értékesebb, alkotóbb természet, amaz lángolóbb, előretörő, korlátot nem ismerő, erőszakosságra hajló. Forgách nem is engedékeny, nem türelmes, nem áll mindig a diplomaciai finomság és okosság mesgyéjén, amelyen járni csak fontolgató és finom léptekkel lehet. Nem alkuval, csellel, hanem rohammal akarja bevenni a várat, amelyen gyakran megsebzí magát, vagy ha beveszi, földig lerontja.

„Örökölte atyja egyeneslelkűségét és határozottságát a tettben, szívósságát tervei megvalósításában. A támadás elől nem tér ki soha, gyorsan cselekszik, türelmetlen, mert meggyőződésévé vált elveit vita tárgyává tenni sem engedni. Megalkuvást, ha az egyház érdekeiről volt szó, nem ismert“¹⁾

Forgáchban ősmagyar virtus, de egyúttal a megújuló egyház kemény csapásokat osztó szelleme öltött testet. Ezt igazi meggyőződés, szigorú önmegtágadás, céltudatosság acélozta. Volt benne egy szent Ambrus, Jeromos és Ágoston hajthatatlanságából, amazok lángelméje nélkül.

Pázmány erős fej, erős akarat, de a szenvedélyek oly kitörései minf Forgáchnál, nála elő nem fordulnak. Pázmány inkább állott a kor színvonalán jellemével és tudásával is, mint Forgách. Forgách jelleme a katolicizmusra hasznos, Pázmányé célszerűbb volt. Forgách tehetsége nem mulja felül az átlagot, Pázmányé kiváltságos, bár korát ő sem haladja meg eszmékben; Pázmányban van valami Martinuzzi politikájából, amellet hogy nagyobb benne a szentatyák bölcsesége és kenetteljessége. Pázmány jelleme ellenfelei előtt sem ellenszenves, Forgáché az. Pázmány személyének van egyéni varázsa; ez térítővé teszi, Forgách még saját testvérét sem tudja mégtéríteni.

¹⁾ B. Sz. László: Forgách család. 330. l.

Forgáchban a jezsuitizmus lovagkora, Pázmányban a Muzio Viteleschi generálisságával összefüggő ujult irány férfiát látjuk „Pázmány előkelő egyénisége magaviseletének többnyire bizonyos fenkölt tartózkodás színét tudta kölcsönözni s e mellett azon benyomást kelteni, mintha mérsékletét némi általános emberszeretet s hazafiui áthatottság idézné elő.“¹⁾ Hazafiság és szeretet mindkettőben megvolt, de a harcban ez utóbbi olykor elhomályosul. Egyénileg mindkettő „jó ember“, de kérlelhetetlenek mikor a világ színe előtt a „Krisztus képét hordozzák“.

Egy kiváló történetírónk jellemzését adjuk a miénkhez, midőn elmefuttatásunkat befejezzük.

„Heves véralkatú, büszke főúr volt“. — —

„Atyja a hős Forgách Simon volt, ki számos sebet kapott s osztott a csatatereken. Fiában is katonavér volt. Csakhogy fia nem a csaták babéraitra vágott. A katolicizmus iskoláiban s fővárosában az ellenreformáció eszméinek hatása alatt nevelkedett s e nagy mozgalom bajnokává lett.“²⁾

Forgách érseki pecsétje.

¹⁾ Pulszky: i. m. 34. l.

²⁾ Angyal D. Magy. Nemz. tört. VI. 25 — Kitünően jellemzi még Ipolyi: Veresmarti M.: 57—58. l.

Forgách Ferenc ifjusága.

A Hunt – Paznan nemzetségből sarjadt Forgáchok a XVI. században kiváló szerepet töltöttek be. Egymás után vonulnak el előttünk a közéletben munkás szerepet vivő alakjaik: itt egy Forgách Simon, izig-vérig hős katona, tüzes, serény lélek, amott egy Forgách Ferenc püspök-kancellár a magyar Tacitusnak nevezett történetíró, Forgách Ferenc az érsek és bíboros. Életük ismerete nélkül hiányos volna ismeretünk magáról a korról is, az akkori társadalmi, politikai és vallási viszonyokról, s ez áll különösen az ellenreformáció erőteljes harcosáról, Forgách Ferenc bíborosról.¹⁾ Az bizonyos, hogy sem a XVII. század elejének vallásügyi harcai, sem az ugyanakkor hatalmasan meginduló katolikus ellenáramlat sem érthető meg azon szerep tisztázása nélkül, melyet benne Forgách elfoglalt.

Ha Forgách életéről s most jelesen ifjúságáról akarunk írni, néhány futó pillantást kell vetnünk atyjára is. A törzset nem feledhetjük el, ha annak hajtásáról írunk. A véralkat, a jellem bizonyos megnyilatkozásait már az atyában is szemlélhetjük, midőn a fiúról szólunk. Atyja Forgách Simon „tetteiből erős akaratu embernek tünik élénk, ki nem igen válógatós eszközeiben. Az ország érdekeit ernyedetlen buzgalommal szolgálta, melyhez ügyesen tudta kapcsolni saját előnyeinek munkálását, Lelkü-

¹⁾ A Forgách családra és nevezetes tagjaira vonatkozólag I. a család-történetet: Bárfai Szabó László dr.: A Huntpaznan-nemzetségbeli Forgách család története. Esztergom. 1910. V. ö. még: Sörös Pongrác: Forgách Simon báró. 1899. Sörös Pongrác: Forgách Ferenc. Századok 1896. Sörös Pongrác: Forgách Ferenc a bíboros. Századok 1901. Komáromy András: Forgách Ferenc (Magyar Hirlap albuma 1897.) Bárfai Szabó László: Forgách Ferenc (Tört. életrajzok XX). 1904.

lete fogékony volt a nemesebb érzések iránt is¹⁾ Anyja Abisi Zólyomi Katalin révén rokonságot tartott a Báthory fejedelmi családdal.²⁾

Forgách Simon, miután már Lippa alatt tizenegy sebet kapott (1551), a következő évben már a Temesvárott hőseisen küzdő Losonczi mellett harcol ötven válogatott lovassal. Losonczi kivonulásakor a háta megett álló Forgách és Perez Alonzo nevét hangoztatva rendezte a hit-szegően támadó török ellen a védelmet. Forgách orrán megsebesülve 1552. júl. 27-én a törökök fogságába került s csak kellő váltságdíj lefizetése után bocsátották szabadon.³⁾

Kiszabadulása után nemsokára 1554. év körül vette el Pemfflinger Sebestyén leányát, Pemfflinger Márk nagy-szebeni királybíró leányát.⁴⁾ A művelt és tanult asszony erősen huzott a lutheránus valláshoz, ami nem is csoda, mert a Pemfflinger család az elsők közt volt, mely a lutheranizmust az erdélyi szászok közt terjesztette. A feleség hatását vallási tekintetben oly nagynak tartják a férjre, hogy némelyek szerint Forgách S. éppen ezért lett volna protestáns. Az igazság az, hogy a Forgách család legtöbb tagja már előbb hajlott a protestáns tanok felé. Várday érsek 1549 júniusában arról értesíti a királyt, hogy a Forgáchok Komjátiban egyházi férfiak nélkül, az istentiszteletek régi formáit mellőzve, Luther és Zwingli eretnek tanításai szerint tesznek eleget vallási kötelességeiknek, sőt jobbagyaikat is nyíltan hasonlóra kényeszerítik.⁵⁾

Az 1550 febr. 13-iki keltezéssel ellátott kegyelmező irat, mely a Forgáchokat a király kegyelmébe ismét visszafogadja első feltétel gyanánt követeli, hogy a Forgáchok, feleségeik és gyermekeik felhagyva a téves és bűnös dog-

1) B. Szabó László dr.: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története. 304. l.

2) Sörös Pongrác: G. Forgách S. báró. 1. l.

3) Sörös P. i. m. 5. l.

4) Sörös P. i. m. 7. l. A Pemfflingerek eredetére nézve l. B. Szabó L. i. m. 778. l. jegyzet. v. ö. még Fabritius: Pemfflinger M. szász gróf élete. Bpest. 1875.

5) Szabó L.: i. m. 220. l.

mákkal és hibás tanokkal, az igaz ősi katolikus hitet elismerik, tartják és megőrzik, azt alattvalóiknak katolikus papok által hirdettetik és taníttatják, a szentségeket, szertartásokat és szokásokat a római katolikus anyaszentegyház szokása szerint szolgáltatták ki és megtartják.¹⁾

De a Forgáchok az intelemre nem sokat hederítettek, az öreg Forgách Zsigmondot és nagyobb fiait már bajos volt a protestantizmustól eltéríteni. Simon és Imre protestánsoknak maradtak, csak Ferenc a későbbi váradi püspök, a történetirő, lett katolikussá.

Ily módon Forgách Simon gyermekei is mind protestáns vallásban nevelkedtek. Tekintve az atya és anya buzgó vallásosságát, nagy gondot fordíthattak arra, hogy a gyermekek már korán ismerjék, tanulják hitüket. Simon csak keveset időzhetett családjá körében, mely szépen gyarapodott. A családi történet a genealogiai táblán a következő gyermekeket nevezi meg: Erzsébet (sz. 1558.), Zsigmond (sz. 1559.), *Ferenc* (sz. 1560.), Kata (sz. 1562.), Balázs (sz. 1564.), Zsófia (sz. 1568.), Margit (sz. 1572.), János (sz. 1573.), Mihály (sz. ?).

Nagy harcos esztendő volt az 1566-ik, a szigetvári ostrom éve, mikor is a nagy harcokban Forgách Simon is lankadatlanul forgatta a kardot. Ekkor érte az atyai öröm Ferenc fiának születésével. A családi esemény az ősi kastélyban, Komjátiban történhetett, ahol a családtagok állandóan tartózkodtak, mely már a XIII. században az öröklött birtokok közé tartozik. A születés esztendőjének az 1566. évet kell vennünk, ámbár e tekintetben eddig is nagyon megoszlottak a vélemények.²⁾ Hogy Ferenc korban második helyen áll a fiuk közt azt F. Simon-

¹⁾ B. Szabó L.: i. m. 221. l.

²⁾ Maga Ipolyi nem mond ki határozott véleményt: „1560 — vagy mások szerint — 1566-ban született.“ (Veresmarti Mihály élete és munkái. 1875. 53. l.) Tényleg e két pont körül kell keresnünk születése évét. Sörös P. hivatkozással a Fraknói által közölt adatokra, 1566-ra teszi a születés évét és joggal. (Sörös P.: i. m. 578. l.) „Mikor ő — írja Fraknói — 1589-ben a királytól veszprémi püspökké kineveztetett és V. Sixtus pápának bemutatott, mivel csak 23

nak 1598. febr. 28-án Pozsonyban kelt végrendeletéből állapíthatjuk meg. „Ketten peniglen kissebbik fiaim *az két öregbik bátyyokat* igen megböcsülljék semmit ő hitek nélkül és akarattyuk nélkül ne cselekedgyenek, hanem az ő tanácsaktul fügjenek mindenekben, úgy mint kik *mind idővel mind autoritással okossággal és verum experientia náloknál superiorbak.*“¹⁾

éves volt és így a kánoni korhoz még hét esztendő hiányzott, a pápai megerősítést el nem nyerte.“ (Fraknoi V.: „A magyar királyi kegyuri jog.“ 1895. 283. l.) Még meggyőzőbb érveket szolgáltat az 1566. év mellett ugyanezen műhöz csatolt okmánytárban közölt levele Gesualdo bibornoknak, amelyben a magyarországi püspöki székek betöltése miatt panaszkodik Rudolf előtt. „Nam cum Francisco Forgach, quaem maiestas vestra ad Vesprimiensem episcopatum nominavit, quaedam desint, quae ex veterum sacrorum canonum et Tridentini concilii decretis requiruntur, eaque gravissima, vereor ne sanctitas sua huic expeditioni non ita facile hoc quidem tempore assentiatur, satiusque putet, cum ex processu constat annum XXIII. non excedere, eum aliud tempus exspectare, in quo *fidei probitatis, atque doctrinae suae certiora* signa dando fructum percipere possit eum, quem modo tam iustis de causis aetateque non idonea differre sanctitati suae forsan videbitur.“ (Oklevéltár. 129. l.)

Ezzel szemben B. Szabó L. id. művében említést tesz egy végrendeletről, melyet Forgách Simon, az atya 1562. ápr. 1-én tett Óvárrott. E végrendeletben „feleségét és két kis fiát Isten, a király és barátaira bizza.“ (305 l.) Ennek következtében a munka másik helyén (489.l.) Ferencről azt írja, hogy nagyon valószínű, hogy 1560-ban született. „Hogy a pápai leiratban csak tévedésből állhat (ha az eredetiben csakugyan benn volt), hogy Forgách Ferenc 1589-ben 23 éves volt“ kitűnik szerinte (i. m. 782. l. 267. jegyz. és 788. l. 372. jegyz.) abból, hogy a végrendelet idején már élt. — Azonban a pápai leirat éppen mint valami hallatlan visszaélést emeli ki Forgách 23 éves korát, a szövegből ezt akárki is kiveheti, ami nem volna helyén való, ha a kánoni korból csak másfél, vagy legfeljebb két év hiányzanék. Azonkívül Sörös P. felfedezte Forgách Zsigmond, Ferenc bátyjának meghívó levelét öccse temetésére (a Himmelreich apáthoz intézett s a pannonhalmi lvtárban lévő invitáló levél közölte: Századok, 1905. 779. l. Söröstől), melyben Forgách Zsigmond öccsét 1615-ben kifejezetten 49 évesnek mondja. Az évszámok ily találkozása, s a testvér bizonyossága nemcsak valószínűvé de bizonyossá is teszi, hogy Forgách Ferenc 1566-ban született — A végrendeletben említett két fiu közül az egyik Zsigmond — erről nincs kétség — a másik pedig valamelyik csecsemő korában elhalálozott gyermek lehetett.

¹⁾ Nemz. múzeumi Forgách lvtár.

A kis Ferenc gyermekkoráról semmit sem tudunk.¹⁾ A bölcső körül, mely a jövő idők harcoss emberét ringatta, nagy harcok dúltak; Magyarország csatatér volt, kelet és nyugat ütközőpontja. A harcoss idők a gyermektől távol tartották atyját, a hőss Simont. Ha néha pihenni hazatért s a kis gyermekek körében, kikkel bőven megáldotta az ég, hovahamar felolvadt harcokban keményedett szive, forró vére, nagy hazaszeretete csakhamar elvitte a csaták mezejére.

Hat éves lehetett a kis Ferenc, mikor már csakugyan tapasztalhatta, hogy erősen harcias világban kezdte meg életét: a török 1572. év végén a felvidék ellen támadott Forgách Lévára küldte Surányban tartózkodó családját a fenyegető veszedelem elől, maga pedig a török elé vetette magát.²⁾

A Forgách-fiu ezalatt ifjává serdült. Atyja terjedelmes jószágain is megfordulhatott, táborozásaiban talán itt-ott elkísérte. Nem tudjuk, érintkezett-e a híress Forgách Ferenc váradi püspökkel és erdélyi kancellárral, s így ennek katholizáló törekvései hatottak-e Ferencünkre. Különben is tekintve, hogy F. Ferenc, a püspök-kancellár, már 1577-ben meghalt, ily hatást alig tartunk valószínűnek. Csodálatos, hogy B. Szabó L. még ily hatásról beszél Fraknóinak alább idézendő megállapításai után, mely egész más körülménynek tudja be Ferencünk katholizálását.³⁾ Ebben a korban 10—12. évében Ferencünk még alig gondolt a katolikus hit felvételére.

A fiu életére, jövő pályájára rendkívül fontos volt Báthory István lengyel király udvarában való tartózkodás.

¹⁾ Csekélység, de megemlítjük azt a megható szeretetet, melyel jó öreganyjuk viseltetett irántuk. Szentjóbról írja fiának, Simonnak, hogy igen szeretné kis unokáit látni. „Hallotta, hogy a fejedelmek megírják egymásnak képeiket; bolondságnak vélte az életet, de mert csak az képeket látná is az gyermekeknek, könnyebb volna sokkal. Kéri, hogy gyakran írjon a gyermekekről.“ (Forgách-levéltár. Közli B. Szabó László: Forgách Ferenc. 218—219 l.)

²⁾ Sörös P. i. m. 33. l.

³⁾ Hasonló nevű nagybátyja behatása alatt ifju korában viszatér a katolikus egyházba“ B. Sz. L. itt Ipolyi véleményét adja ugyan, de csodálatosan nem tudja Fraknói kutatásai folytán ismeretes, alább idézendő tényt. B. Szabó L. i. m. 489. l.

dása. A rokon Báthory a két Forgách fiut, Zsigmondot és Ferencet szivesen látta udvarában, már csak a jó viszonynál fogva is mely közte és a Forgáchok, nevezetesen pedig Forgách Ferenc püspök-kancellár közt fennállott.

Mint könnyen elképzelhető, a tiszta katolikus környezet, a buzgón vallásos Báthory udvara megtették hatásukat Ferencünkre.

Nem csalódunk, ha azt hisszük, hogy nagy hatással volt rá Possevino jezsuita atyja is,¹⁾ aki diplomáciai küldetésben Magyar és Lengyelországot bejárta. Erélye, tevékenysége valóban bámulatos volt. Az ő sürgetésére állította fel Báthory István Kolozsvárott az első jezsuita kollégiumot. Nagyváradra utaztában rábeszélte, egy előkelő nemest; hogy fiát a kolozsvári jezsuita kollégiumba küldje.²⁾ És e fiu Pázmány Péter volt.³⁾

Possevino magyarországi útjában Forgách Simonnal eléggé meghitt viszonyba került. Többször kikérte véleményét politikai ügyekben; mellékesen azt a gondolatot is táplálta magában, hogy a főurat jó volna a katolikus vallás számára megnyerni.⁴⁾ Ami nem sikerült az atyánál megpróbálhatta a fiunál is. Azért kézenfekvőnek látszik, hogy Possevinonak, aki mint alább látni fogjuk nagyon is érdeklődött⁵⁾ a Forgách-fiúk felől, okvetlenül hatása volt Ferencünkre.

Possevino 1584 febr. 17-én Báthoryhoz irt levelében is megemlékezik a Forgách fiukról, kik közül kettő a len-

¹⁾ V. ö. Fraknoi V. Egy jezsuita diplomata hazánkban. Kath. Szemle. 1902.

²⁾ Fraknoi u. o. 607. l.

³⁾ Karácsonyi I. Magyarország egyháztörténe. Nagyvárad. 1906. 153. l. Pázmány P. ifjusága. U. a.-tól. Religio-ban 1907. évfolyam 367—368. l.

⁴⁾ 1584. jan. 16. Rómába küldött jelentés. Fraknoi V. Magyarország egyházi és politikai összeköttetése a római szentszékekkel. Budapest, 1903. 184. és 520. l., 631. jegyz.

⁵⁾ V. ö. T. L. Forgách Ferenc és Possevino, Religio. 1911. 291—92. l. E cikkben a szerző Fraknoitól felfedezett, alább közlendő adatokat, melyek Forgách áttérését megvilágítják, nem használja fel, amint látszik, kikerülték figyelmét a megfelelő jegyzetek.

gyel udvarban van, egyet pedig az atya Kassán mutatott be neki.¹⁾

Báthory az ifju Forgáchot avval is kitüntette, hogy Báthory Endre mellé adta, aki a meghódított Lifland tartomány hódolatát adta át a pápának s egyuttal az egyházi pályára akart előkészülni az örök városban. Nincs reá adatunk, de szabad sejtenünk, hogy a buzgó Báthory ezzel talán be akarta tetőzni az ifju lelkében már utóbbi környezetében megindult lelki átalakulásokat, amelyek mindenképpen buzgó katolikus rokonsága és környezete behatása alatt lelkében megindultak. Egy olyan komoly és mély jellemű ifju, mint Forgách, katolikus rokonokkal és környezettel körülvéve nem térhetett ki közönnyel a vallási kérdések elől. Tudjuk, hogy nagybátyja Forgách püspök-kancellár nagy téritői buzgalmáról volt nevezetes. Erről még a lengyel király is megemlékezik. Ezért, míg Fraknoi végleg el nem döntötte római kutatásai alapján sokan hajlandók voltak Ferencünk katholicizálását is az ő behatásának tulajdonítani.²⁾

Ferencünk megtérésének történetében szilárd alapon állunk, mióta Fraknoi eredeti feljegyzésekkel számol be a nevezetes eseményről. Báthory Endre követsége 1583 őszén Rómába indult; nov. 30-án érkezett az örök városba, ahol a vatikáni palotának azt a részét rendezték be neki szállásul, ahol VIII. Ince is lakott; amint erről 1583. szept. 3-án az államtitkár már előre értesítette Possevinót.

A hatalmas benyomások csak siettették az ifju lelkében bizonyára már ébredező vágyak valóra váltását, azaz a kath. hitre való végleges áttérést. Láthatta itt,

¹⁾ „ut iam duos regiae maiestati vestrae filios tradidit, tertiumque mihi optimae spei adolescentem stitit. (T. i. Forgách Simon) Fraknoi: i. m. 184. l. 520. l. 632. jegyz.

²⁾ Sörös P. „Ehhez jutott nevelésbe a kis Ferenc, ennek házából jutott később a jezsuitákhoz s így nyerte kath. nevelését“ i. m. 579. l. Ipolyi is felveti e gondolatot (Ha számba vesszük, amit Báthory István a historikus Forgách F. hittedesztő buzgóságáról ír a pápának, ez igen valószínűnek látszik.) I. m. 194—95. l. Máshelyt Sörös: „Forgách Ferenc gróf kiképzése aligha nagybátyja érdeme“ Magyar Kultúra 1915. 321. l. Karácsonyi J. magyar egyháztörténetének ismertetése.

hogy ez a katolicizmus micsoda ifju erővel lüktet a központban, meg azután Róma kövei beszéltek neki az itt egybefolyó mult és jelen nagy tényeiről s mindenek előtt ennek megszemélyesítőjéről a nagy, apostoli és katolikus egyházzól.

Nem csoda, hogy a 17—18 éves Forgách most már végleg és hivatalosan is elhagyja atyja hitét. Forgáchunk megtérésének írásos bizonyítéka Possevínónak Prágából a bíbornok-államtitkárhoz intézett levele, amelyben közli, hogy Forgách Simon fiát Báthory Endre visszahívása után Páduában akarja iskoláztatni. Nagyjelentőségű, hogy az ifju megmaradjon a katolikus hitben, amelyet ezen útjában, ezekben a hónapokban vett fel.¹⁾

Mint Báthory Endre, úgy az ujonnan megtért Forgách is az egyházi szolgálatra akarta szentelni életét. A tanulmányokat mihamarabb meg kellett kezdenie. A csodálatosan éber Possevino atya figyelemmel kíséri a törekvő magyar ifjút; figyelmének eredménye az a levél, amelyben 1584 május 14-én értesítette az atyát fiának jó egészsége és a tanulmányokban való előhaladása felől.

Forgách Simon május 19-én Herknekten kelt válasza pontos dátummal emlékezik meg a jezsuita atya leveléről. Kifejezi azon óhajtását, hogy a többi levelében is

¹⁾ Possevino levele 1584, július 16-án kelt. Fraknói : 520.635. I. jegyz. : „Di grande momento é, che quel giovane persista nella religione cattolica, la quale egli ha in questo viaggio, che questi mesi adietro fece, abbracciato“. Nunt. Germaniae.

Forgách megtéréséről értekezik : T. L. Forgách és Possevino : Religio 1911. 291. I. Dudek J. dr. : Pázmány P. Nyitrán u. a. 1907. 108—110. ; Cserenyey István dr. : Nyitra püspökei a XVI. században. u. o. 1910. 329. I.

Csodálatos, hogy még Fraknói közlése után is úgy ír T. L. : „Ő is (t. i. Forgách) a prot. vallásban nevelkedett, de valószínű, hogy még egészen fiatalon nagybátyjának Forgách F. erdélyi püspöknek buzdítására Kolozsvárt elhagyja a luth. hitet és visszatér ősi vallására“ Forgách és Possevino. Religio 1911. 291.

Legfeltünőbb azonban, hogy B. Szabó L. szerint még nagybátyja befolyásának engedve tért át kath. hitre. (i. m. 322. I.)

örvendetes hiradással szolgáljon anyjának fiuk egészsége és tanulmányaiban való haladásáról.¹⁾

Néhány héttel utóbb Forgách Simon értesíti Possevinót, hogy fiát, miután a lengyel király Báthory Endrét visszahívta Rómából, ő sem hagyja Rómában, hanem szeretné, ha Páduában folytatná tanulmányait. Ezt onnan tudjuk, mert Possevino atya 1584 június 16-án így ír Prágából a bibornok államtitkárhoz: „Az illető úr (F. Simon) Endrével, a király unokaöccsével elküldte fiai közül az egyiket, akiről most nekem azt írja, hogy ha Endre herceget vissza hívják Lengyelországba, Páduában fogja őt elhelyezni. Nagy jelentőségű, hogy ezen ifjú megmaradjon a kath. hitben, amelyet ez utjában e hónapokban vett fel.“²⁾

Tehát a terv az élelátású Possevino előtt nem volt rokonszenves, mert féltette az ifjú hitét. Minekutánna — írja Possevino január 16-iki levelében — Páduában magyarok és mások tévhitüket eltitkolják és megrontják az ottani életet, kérem uraságotat értekezzék Reszki úrral (Báthory E. kíséretében levő lengyel) és hogy valamely római papnevelőben találjon befogadást.“³⁾

A levélnek eredményeként a bibornok-államtitkár így válaszolt Possevinonak: „Őszentsége szívesen vett tudomást azon részletek felől, melyeket Forgách úr fiára vonatkozólag közölt. Minden meg fog történni avégből, hogy itt maradjon“.⁴⁾

Forgách tehát a jezsuita atya előrelátó gondosságából Rómában folytatta tanulmányait. Virágkorában állott ekkor a vitatkozó hittudomány a nagy Bellarmin szellemi égisze alatt. A nagy vitázó harcos lelke éppúgy hatott Forgáchra, mint Pázmányra, közvetlen utódjára: mind-

¹⁾ A protestáns főúr és a jezsuita atya jóviszonyát kifejezi a a levél szívélyes hangu megszólítása: „Igen tisztelendő atyám, Krisztusban uram és tisztelt barátom!“ Latin eredetije a vatikáni levéltárban. — Sörös: Forgách S. 40. l. jegyz. — Fraknói: i. m. 520. l. 636. jegyz.

²⁾ Fraknói: i. m. III. 184. és 520. l. 635. jegyz., olasz szöveggel.

³⁾ U. o. 637. jegyz. olasz szöveggel, melyet itt adunk vissza magyarul.

⁴⁾ U. o. 638. jegyz.

kettő itt nyerte azt a lelki fegyverzetet, amellyel felővezve olyan nagyarányú győzelmes harcokat folytathattak.

Forgách a harcos katholicizmust, amely e korban annyira helyén való volt, a kor legnagyobb hittudósának ajkáról tanulta megismerni és szívvvel is izig-vérig magáévá tenni.

Forgách római tartózkodását megvilágítja egy érdekes levele, melyet 1586 nyarán atyjához intézet.¹⁾

A levélben részletesen leírja Báthory Endrének, aki ekkor már bibornok²⁾, fogadtatását. Elmondja, mily kiütköztetőleg fogadták a biborosok, nunciusok és maga a pápa, aki még azt sem engedte meg, hogy birtumát levegye a fejéről, bár ezt tiszteletből többször megkísérelte. Ki is nevezte két kongregációba s Ametina város kormányzását rábizta, mert kiváló okossága miatt nagyra becsülte.³⁾ Neki magának is nagy hasznára van ittléte, nemcsak hogy köszönetét fejezheti ki, hogy szinte mindent neki köszönhet tanulását illetőleg, de közbenjárása ügyeit nagyon is előre viheti. Csak az a baj, hogy kevés a pénz,⁴⁾ alig van tiz vagy egynéhány scudija, mert kettőjüknek ezer tallért küldött ugyan a király, de már ez elfogyott, s eddig is csupán bizonyos Vergilius Crescen-

¹⁾ A levél kelte: 1586. július 22. Eredetije a Magyar Nemzeti Muzeumban. Forgách család levéltára.

²⁾ Báthory Endrét a pápa 1584. jul. 7-én diszitette fel a biborral, hogy a lengyel királyt megnyerje és lekötelezze magának.

A lengyel király oroszországi terveinek ügyében jött Rómába 1586. év tavaszán Fraknói: i. m. 220. I. Báthori István ugyanez év dec. 13-án halt meg.

³⁾ V. Sixtus utódja VIII. Kelemen azonban 1596-ban azt írja Báthory Endréről, hogy a türelmetlenség, indulatosság és kétségbeesés esetleges tényei neki, ha uralkodó lenne, nagy bajokat okoznának. Nem tartotta kiváló jellemnek. Fraknói: i. m. 247. I.

⁴⁾ Ez a bizonyos diákbetegség — érdekesnek tartjuk itt megemlíteni — kinozta a következő évszázadban Pongrácz Imre bárót is római tanuló korában, mert ezt írja ő is: „Felvettem pinzt, de igen keveset, tugyna illik: hat skudát, aki magyarországi 12 forintot teszi“. Závodszy L. dr.: Pongrácz Imre báró római útja és iskolázása. Religio, 1911. 662. I.

tius úr,¹⁾ Báthory Endre egy lekötelezettje, szivességéből telik valami költség; azért kéri, hogy küldjön hazuról is pénzt, de valahogy ezt el ne árulja a királynak, mert már őtöle is kért éppen most s nem szeretné, ha úgy tűnnék fel, mintha kételkednék őfelsége kegyességében. Jó egészségben van, a tanulás jól megy, bárcsak hozzá csatolhatná még a jámborságot is a tudományokhoz.

Itt megszűnik minden értesülésünk Forgách tanulmányairól. Különben Forgách 1586 óta az esztergomi káptalan tagja s anyagi helyzete ez oldalról is biztosítva van.²⁾

A következő évben bevégzi tanulmányait s mint tanult ifjú, csakhamar magas állásra jut.

Mielőtt további pályafutását szemlélnők, rövid pillantást kell vetnünk az iskola padjairól kikerült, de már embernyi-ember ifjú lelki világára és a korra, amelybe mint jól fegyverzett harcos immár kilépőben van.

Ha Forgách tanulmányai nem végezték be teljes szellemi kiképzését, alapjában lerakták jövő felfogásának fő tényezőit, lelkének, elméjének megadták azt az alapot, amelyen szilárdan állva biztosan támaszkodhatott a szellemi harcokban, amelyek immár nyilvánvalóan késhegyig dultak protestáns és katolikus felfogás között. A szent Ignác-tól ugyan kissé más értelemben emlegetett „duo vexilla“ egyikéhez állott készen a harcos szellemi vértetetésben.

Ez volt az a kor, midőn a hatalmas Bellarmin a szent Tamás Summájához visszatért kath. theológiát, az aristotelesi bilincsekből már kiszabadult scholasticus tudományokat egy Suarez, Mariana, Fonseca és a többi nagyok után római tanszékéről hirdeti „urbi et orbi“ s disputáiban rendszeresen cáfolja a prot. tanításokat, ez az a kor amely tüzzel-hévvvel, az ellenkezőt letipró hatalmas erővel állapítja meg a dogmákat.

E korban állott zászló alá, mint új harcos, a fiatal Forgách Ferenc. Lelkében a régi nagy elődök, a heves-

¹⁾ A szövegből kitűnik, hogy Sörösnél tévesen áll „V. Crescentius biberos“. Exspensis cuiusdam optimi viri V. Cr., cardinalis nostri (így nevezi következetesen a rokon Báthoryt) devictissimi“. V. ö. Sörös P. F. F. 580. 1.

²⁾ Kollányi F.: Esztergomi kanonokok. Esztergom 1900. 190. 1.

vérű, önfeláldozó arisztokraták kemény határozottsága, elmejében a „küzdő egyház“ – e nevet most különösen megérdemli – magasztos tervei: mindent meghódítani Krisztusnak, családját, testvéreit, nemzetét, erős mellel vetni magát az ujitók ellen, akikben mint katolikus és magyar egyaránt ellenfeleit látja.

Forgách veszprémi püspöksége.

Forgách Simont, a serényen dolgozó hőst a király 1587. nov. 23-án a főpohárnoki méltóságra emeli.¹⁾ Ugyanekkor Forgách Ferencet a Fejérvöy István távozásával megüresedett nyitrai püspökségre viszi át a királyi kegy.²⁾

A veszprémi püspökség a maga valóságában sem anyagilag, sem szellemileg ki nem elégithette a nagyra termett ifju lelkét, mert a püspöknek sem tisztességes jövedelmet, sem szellemének a munkálkodásra elég teret nem nyújtott. Forgách püspöksége inkább cím és méltóság, mint valódi püspökség volt, melyhez már elődjének sem volt sok kedve, aki öregségében jobb helyet, a nyitrait kérte maga számára.³⁾

A püspökség területét a török tartotta megszállva, általában szegény volt, mint a legtöbb magyar püspökség ezidőtájt.⁴⁾

1) Kinevezése az Orsz. levéltárban. Lib. reg. 4. f. 486.

2) Forgách püspöki kinevezése u. o. f. 486. Az atya és fiu ki-tüntetése egy napon kelt. — Fejérvöy kinevezése már 1587. aug. 13-án történt. u. o. f. 476.

3) Fejérvöyről olvassuk: „Rev. d. Eppus Vespr., qui in hac sua ingravescente aetate nihil aliud, quam commodam residentiam quaerit, episcopatum Nitriensem sibi conferri petit.“ V. ö. Csere-nyei I. „Nyitra püspökei a XVI. században. Religio 1910. 328. l. — Forgáchról írja Róka: „Quod si Purp. Pannonicae habenda est fides, idem unum dumtaxat supra viginti annum numerabat (quod 1566. natum scribat) dum Vesprimiensis electus audiit. Nam teste Agriensis civitatis privilegio in fine anni 1587. sedere apud nos coepit. (Ez iratban dec. 22-iki kelettel felsorolt egyházfők közt olvasható Forgách is.) Róka: Vitae Vesprim. praesulum. Pósonii 1779. 379. l. — A fentebbi pontos adat után azonban ily megállapításra már nincs szükség.

4) „Vesprimiensis episcopatus pauperrimus est et unicam tantum habet arcem; Vesprimium enim a rege possidetur et caetera

Forgách püspöki kineveztetéséhez szükséges volt a pápai megerősítést is megszerezni. Forgách ezt hét évig nélkülözte, ami nélkül pedig nem tekinthette magát igazi püspöknek, csupán a nálunk honos „választott püspök“ címével élhetett. A sajtószerű állapotok a püspöki kinevezések s megerősítésük körül Forgáchot is kemény próbára tették. Éppen Forgách püspöksége idején olyan harc indult meg e téren Róma és Bécs között, amelynek legáltalább futólágos leírását mi sem mellőzhetjük.

A szentszék fgyelmét nem kerülte el az a szokás, hogy a kinevezett püspökök hazánkban mindjárt a pápai megerősítés előtt elfoglalják javadalmaikat, magukat püspököknek cimezik és joghatóságot is gyakorolnak. Midőn 1587-ben több püspökség betöltésre várt, a nuncius érélyes fellépésére Rudolf szigoruan meghagyja, hogy a főpapok a megerősítő bullák kieszközlése érdekében a szükséges lépéseket haladéktalanul megtegyék. A nuncius fel-

bona, totamque fere dioecesim turca tenet; cathedralem autem residentiam non habet.“ Róka: Vitae Vesprim. Praesulum. 382. 1.

Az egyházi állapotok jellemzésére közölnünk kell az 1588. évből fennmaradt vaticáni kézirat egyéb helyeit is, ahol a valóban szomorú állapotokat az alábbiakban festi:

„Esztergom várát s az egyházi javak nagyobb részét a török birja. A káptalan és székesegyház most Nagyszombatban vagyon, hol egy helynök a király nevében kezeli a főmegyét. Egermegye ment a töröktől . . . Vácmege egészen alatta van; csupán Vác városából vesz a püspök évenkint 500 ftot. Nyitrának nagyobb része a töröké s jövedelme alig rug 4000 ftra. Erdélyt a lakosok elrontották, csak cimben van meg. Pécs, Bosznia, Kalocsa, Belgrád, Swidnic, Várad, Szerém, Csanád egészen ozmán hatalom alatt vannak s csak címüket szokták adományozni . . . Győrnek harmadát a török birja, a város a káptalané; a püspök néhány helységekbl 12.000 ftot húz. Zágrábnak nagyobb része töröknek hódol; püspöke alig kap 1000 ftot. A spalatói érsek alatt áll Zeng, melyet a császár bir, csak tiz papja van és a legszegényebb. Modrusmegyét részint a török, részint Zrinyi eretnek gróf bitorolja . . . A kézirat így végződik: „A vallás Magyarországból majdnem egészen kiküszöbölve, helyette a hittévedés annyira elhatalmasodott, hogy benne az eretnekek minden felekezetét fellelhetni: Arius tana különösen terjed és pedig alattomban annyira, hogy követői számát már legnagyobbnak mondhatni; van azonban sok istentagadó is.“ Lányi—Knauz: Magy. Egyh.-tört. 1866. II. 154. 1.

lépésének meg volt a hatása, mert kilenc főpap a pápai megerősítésért folyamodott.¹⁾

V. Sixtus pápa meghagyásából Rudolfhoz intézett emlékirat kéri a királyt, hogy „figyelmeztesse a kinevezett és bemutatott főpapokat, hogy a gondjaikra bizándó egyház egyházi és világi ügyeibe semmi szín alatt ne avatkozzanak és pedig még akkor sem, amikor a konsistoriumban az egyház az ő személyükben főpásztorral el van látva, mert okvetlenül szükséges, hogy előbb az apostoli bullákat megszerezzék. Aki másképpen jár el, a szent kánonokban és apostoli rendeletekben megállapított büntetéseket vonja magára . . . Nem hallgathatom el, hogy maga az ország főkancellárja, aki már 15 esztendeje az én előterjesztésemre a győri püspökségre előmozdított, a bullákat mindekkorig nem szerezte meg és ennek dacára győri püspöknek tekinti magát . . .“²⁾

Azután vita indult meg arról is, vajjon megilleti-e a kinevezett püspököt a „választott püspök“ címe. Erről különben a pápa később a magyar felfogás javára döntött.³⁾

Forgách szintén azok közé tartozott, akiknek huzamosabb ideig nem volt pápai megerősítésük. 1589-ben felterjesztették ugyan V. Sixtus pápához megerősítés végett, de a szigorú pápa⁴⁾ a fiatal 23 éves, hozzá még eretnek családból származó ifjút nem volt hajlandó megerősíteni. A császárhoz írt későbbi levelében fel is említi ezen okokat.⁵⁾

Forgách különben választott püspöknek írja magát 1588. július 25-én Biccscsén kelt levelében is. A felvidéki helységben Thurzó György sógora látogatására érkezett, kinek gyógyulását örömmel látja, s hogy ez tartós legyen,

¹⁾ Fraknói: i. m. III. 222.—223. l. és u. a.: Kegyuri jog 274.

²⁾ U. o. 225. l.

³⁾ A nuncius jelentése 1610. márc. 13-án. Fraknói: i. m. 526. l. 791. jegyz.

⁴⁾ V. Sixtusról v. ö.: Freiherr v. Hübner: Sixtus der fünfte Leipzig 1881.

⁵⁾ A Rudolfhoz írt levél 1594. márc. 25-én kelt. „Ab aetate mea ex praescripto canonum adhuc insufficienti et a patris errore et haeresi proveniebant.“ Bécsi áll. levtár. Sörös i. m. 582. l. — Fraknói: Kegyuri jog 283. l.

atyja közbelépését is kéri. Azután Forgách Imrét megy meglátogatni és vigasztalni, aki feleségének Sziléziába való távozása miatt búsul.¹⁾

Közben elfogja a vágy, hogy az általa annyira kedvelt és nagyrabecsült jezsuiták rendjébe lépjen. Talán megerősítésének nehézségei vagy az előbbi évek emlékei és természetes hajlamai azok, amelyek e lépésre ösztönzik. Különben is összeköttetést tartott fenn a renddel. A rendben bizonyára észrevették az ifju püspök terveit, tehetségét és gondviselészerű küldetését. Lelkülete az élesszemű jezsuitákkal megértette, hogy ez az ifju ember mint püspök nagyra van hivatva s egész rendeltetésének csakis e téren tehet eleget. Forgáchból ugyan vasakaratanál, tanultságánál és életszentségénél fogva kitűnő jezsuita lett volna, de távolról sem tölthette volna be igazi hivatását a rendteremtést, szervezést és a meg nem roppanó harcolást. Az hogy Forgách főúr és püspök maradt, sajátos jellemével együtt kitűnő alap volt a megindítandó munkához. A rend tehát Forgáchot nem vette fel tagjai közé, hanem a neki megfelelő térre utasította²⁾.

¹⁾ Eredetije a M. Nemz. Muz. levéltárában. — Thurzó Gy. ekkor 21 éves, 1585-ben vette el Forgách Zsófiát.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy Forgách e családi levele körül mint polemizál két történetírónk, Komáromi András és Deák Farkas, még pedig mindkettő hamis alapon állva, Komáromi a levelet nem ismerve, Deák pedig félreismerve. „Deák a levelet — írja Komáromi — nem tartja hitelesnek, különben nem tartaná a történetírót (Forgách Ferenc váradi püspököt) még 1588-ban élőnek.“ Kereste is Komáromi e levelet, de sehol nem találta. „Az bizonyos, hogy a váradi püspök nem írhatta, de hogy ki írta, azt csak a jó Isten tudja.“ — Minderre megjegyezzük, hogy a levelet egész biztosan a mi Forgáchunk írta, de csodálatosan Deák a történetírót gondolja írójának, úgy hogy Komáromi méltán kételkedhetett a levél hitelességén, s mivel Komáromi a levelet nem tudta megtalálni, nem győződhetett meg annak valóságáról. Turul VII. 74. I.

²⁾ Pray a Hist. Domus után: „Semel iterumque ac tertium excurrans Graecium ad societatem Jesu admitti petiit, sed repulsam passus, quod nobilissimo genere ortus, ac virtutum fama clarus, magis rei Christianae in episcopatu, quam inter privatos religiosorum parietes profuturus esset“ Spec. Hierarch. Hung. I. 304. — Ipolyi A.: Veresmarti M. 1875. 56. I.

Szegény püspökségének fogyatékos jövedelme is nehézségeket, anyagi gondokat okoz neki. 1589. ápr. 19-én Hosszútóthynak ír, hogy bizonyos árendákat a kamara fizessen ki neki, mert már ennek előtte is többször busította evvel, amit önmaga is átall már, de nem tagadhatja szükségét, mert sok szolgája élelmet és fizetést vár, ő pedig eddig is kölcsön pénzen élt, ahogy birta.¹⁾

Hogy az ifju püspökben micsoda hév és bátorság volt kisdéd egyházmegyéjében rendet teremteni s mennyire buzgólkodott az egyház jogainak szigorú megvédésében, biznyságul szolgál 1590. május 8-án kelt levele, amelyben visszakövetel bizonyos egyházi javadalmat, „mert — írja bizonyos Ányos Boldizsárnak, kinek fia azon címen, hogy pap lesz, a felsőörsi prépostságot birta — az ő hivatala az, hogy ne engedje az egyházi jószágot elidegeníteni onnan, ahova való, az illető pedig az okkal, hogy fiát pappá teszi, mind ekkoráig birta, azután pedig a fiai sem pappá, sem egyházi rendbélivé nem lettek; ő akinek ebben a püspökségben jussa van, majd olyannak rendeli, aki hivatalja szerint szolgáljon belőle.“²⁾

Az országos események is nyomasztólag hathattak lelkére.

A porta 1593 augusztusában megüzente a háborút, abban a reményben, hogy az ország belső gyengesége miatt sikerre számíthat. Forgách atyja kiveszi részét a harcból és jelentős győzelmet arat. Mint veszprémi püspököt mélyen érinthette Veszprém eleste is mindjárt a háború kezdetén.

Az 1594. évben megkezdődött „hosszu hadjárat“ sok kudarcot hozott a császári vezéreknek.

Ezekben a szomorú időkben még megkísérli elnyerni a pápai megerősítést. 1594. március hó 25-én kelt levelében erre vonatkozólag Rudolf közbenjárását kéri. Itt említi a már fennebb közölt akadályt kora és atyja vallása miatt.

¹⁾ Gimesi lvtár (N. Muzeumban) magyarul írva, eredeti papíron.

²⁾ Felső-Örs és prépostsága. Marocza Dánieltől. Bátorfi Lajos: „Adatok Zalamegye történetéhez“ c. műben II. 126. l.

Az 1594. év szept. 27-ike gyásznapi volt a keresztény világra:!) Győrt gyáva parancsnoka feladja a töröknek. A pápa levelet irt a császárnak, amelyben utal arra, hogy a népek büne miatt érte a csapás a keresztény világot: „Isten ellen olyan dolgokat követnek el (a császári hadak), amilyeneket még a töröknél sem lehet tapasztalni“. Ugyanezen napon, okt. 22-én a pápa a Rómából Magyarországra visszatérő Márton győri pappal levelet küld a győri püspöknek, akit int, hogy a szétszórt nyáját gondozni ne szünjék meg, hasonlóképp ír a nyitrai és veszprémi püspökhöz is. „Mídon ezen napokban fiunk, Márton pap a győri egyházmegyéből hazájába visszatér — írja a pápa — megtudod tőle, mily szives szeretettel ölelünk át téged és a te ügyedet pedig kegyesen intézzük el, remélve, hogy apostoli székünk kegyességéről megemlékezve azon leszel, hogy mindnyájan, de különösen a papok hódoló engedelmességgel viseltessenek a szentszék iránt és így megfelelj Isten segítségével azon magas véleménynek, melyet felőled táplálunk.“.)

A pápa e szavai még ugyan nem tartalmazzák a megerősítést, de e tekintetben is arra való kérését majd „kegyesen intézi“ el; valószínű, hogy Forgách rövid időn belül megkapta a teljes „iurisdictiont“. Az bizonyos, hogy a pápa elismerését a fiatal püspök teljes mértékben kiérdemelte, aki ez időtől kezdve mindinkább fontosabb szerepet kezd betölteni egyházi és világi téren.

Franciscus Forgách
 Tel. E. G. H. S. W. P. K. M. E. G.
 S. J.

1) Győr kapitányainak okmánya a vár tarthatatlan voltáról. Hatvani: Brüsszeli okmánytár. 1859. III. 63. l. — „Firmissimum Hungariae propugnaculum Jaurinum“ — így nevezi Rudolf Győr várát a pápához irt későbbi levelében. Simonyi: Londoni okmánytár 1859. 204. l.

2) Forgách lvtár. — Sörös: i. m. 582. l. — Fraknoi: Egyh. és politikai összeköttetések 527. l.

Forgách viszonya a jezsuitákhoz.

„A Magyarországon diadalmasan előnyomuló és az osztrák protestantizmusnak már-már kezet nyújtó protestantizmussal szemben főként az ernyedetlen szorgalmu, ép oly ügyes, ildomos és tanult, mint erélyes jezsuiták működésétől várta a katolikus egyház megszilárdulását, ellenálló képessége növekedését a társadalom ezen rétegeinél mindenki. Egy a magyarországi katolikus ellenreformációra nagyon fontos, mert tágas szemkörű és nagyelméjű szerzőre valló emlékirat a jezsuitáknak szánja e téren a legnagyobb szerepet; főszólyt különösen a közoktatásra helyez és azt javasolja, hogy a jezsuiták vegyék kezükbe a világi oktatást és a turóci prépostság meg más egyházi beneficium jövedelméből állítsanak központi helyeken, nevezetesebb városokban iskolákat és ezekkel összeköttetésben internátusokat a világi tanulók számára, ahová a városi polgárok és a környéken lakó nemesek akadálytalanul küldhessék fiaikat valláskülönbség nélkül. A jó tanítás és a jó bánásmód rá fogná bírni az eretnekeket arra, hogy ezekbe az iskolákba járassák fiaikat, akik eképp észrevétlenül katolikus érzelműekké válhatnak.“¹⁾

A jezsuita rend ezen hivatását senki sem fogta fel jobban, mint Forgách Ferenc püspök, majd érsek és bíboros.

Károlyi Á. pártfogói szerepéről ezeket a jellemző szavakat írja: „Magyarországon ekkor Forgách Ferenc a kancellár volt a jezsuiták legbuzgóbb pártfogója, ő fogta fel leghamarabb, mily értékes bajnokokat bir a katolikus egyház nálunk is ebben a szerzetben; ő igyekezett nekik

¹⁾ Az emlékirat címe: „Il modo di restaurare la religione in Ungharia per l'anno 1606.“ Idézve a fentebbiekkel együtt Károlyi Á. M. orsz. gyűlési emlékek XII. k. 189. l.

helyet szerezni, ahol missziók érdekében lábukat megvethessék. Semmi kétség benne, hogy az ő befolyására vezethető vissza az a védő irat, amely a szerzet érdekében egyrészt a kassai országgyűlés idevágó határozata ellen készült és a juniusi (bécsi békét megelőző) tárgyalások idején közkézen forgott a kormány és katolikus körökben¹⁾

Forgách már veszprémi püspök korában is vonzódott a jezsuita atyákhoz, szerzetükbe is be akart lépni, de igazi munkatársakul, törekvéseinek, nagy terveinek végrehajtóiul csak akkor fogadhatta őket, midőn Rudolf király 1596. július 10-én kelt okiratával a Fejérvölgy István távozásával megüresedett nyitrai püspökségre emelte.²⁾ Pápai megerősítést azonban csak 1602-ben kapott.³⁾

Forgách itt megtalálta azt a teret, ahol a benne rejlő hajlamok folytán jól érvényesülhetett.

De minden hajlama mellett is az ellenreformátori tevékenységre, kevésre ment volna, ha a rendben segítőt nem talál. Mert a munka sok volt, de munkás kevés. Egyházmegyéjét legnagyobb részt a katolikus hittől elpártolva találta, tele lutheránusokkal, akikkel szemben mint ércfal állott.⁴⁾ Csak Mocsonokon és Tardoskeden működött katolikus pap. Komjáton, a Forgáchok ősi lakóhelyén, lakott Dobronoki, a protestáns super-

¹⁾ Károlyi: i. m. 189. l.

²⁾ Lib. reg. 5. f. 217. no. 105.

³⁾ Hogy Forgách a pápai megerősítést nem nyerte el előbb, az kitűnik azon szavaiból, mellyel káptalanának konstitúciókat ad; itt megemlíti, hogy eddig ezt azért nem tette, mivel még nem nyerte el a pápai megerősítést: „Cum animadverteremus plenam nobis potestatem deesse ante Sedis apostolicae confirmationem a qua iurisdictionis et potestas nostra omnis velut a radice communicatur“. Episcopatus Nitr. eiusque praesulum memoria. 1835. 339. l.

⁴⁾ „Dioecesim reperit maxima sua parte a sacris catholicis alienam Lutheri asseclis refertam, quibus velut murum aeneum se opposuit, dimisis in eam orthodoxae fidei praeconibus, viris de societate Jesu e Sellienae domicilio, quod munifica manu fovit et sustentavit, accitis qui vitae exemplo, morum probitate et verbi divini sparso semine, fructus legerent optatissimos“. U. o. 335—6.

intendens, a környékbeli főurak protestáns hitre térítették jobbjáyaikat és protestáns lelkészeket hoztak be. „Ily körülmények között püspöknek találta magát hívek nélkül, pásztornak juhok nélkül. De nem ijedt meg a nehézségektől. Forgách vér lüktetett ereiben, egészében harcra termett férfiú volt. Atyjának bátor, határozott mindig harcra kész természetét örökölte. Rendkívül elszánt jellem volt, nem kerülte, hanem kereste a nehézségeket; nem csak konzerválni, hanem alkotni vágyott, amihez ugyan csak bő alkalma nyílott, miután a vallási küzdelmek legmozgalmásabb napjaiban a reformáció s az éppen életre ébredt ellenreformáció első leghevesebb mérközései között jutott a nyitrai püspöki és egyúttal a kancellári állásba“. ¹⁾ Forgách egészen új mód szerint kezeli az ellenreformáció kardját; nem eredeti, de nálunk első, aki a reneszánsz püspökök után igazában felismeri a harc sarkpontját. Forgách előtt valóban feltárult a helyzet titka, tudta hogyan és mit kell tennie. Ezért Forgách nyitrai püspöksége az ellenreformáció történetében sokkal nagyobb jelentőségű, sem hogy kellően ki nem emelné a történetíró. Így jön azután Forgách arra a gondolatra, hogy a jezsuitákat munkatársakul válassza s végül megnyerje és felfedezze Pázmányt. ²⁾

¹⁾ Dudek J.: Pázmány Péter Nyitrán. Religio, 1907. 108. l.

²⁾ Itt röviden meg kell emlékeznünk azok törekvéseiről, akik Oláh után a jezsuiták letelepítésén fáradoztak. Bonomi Ferenc vercelli püspök - nuncius, az 1580-as évek elején jelentős lépéseket tett egy jezsuita kollegium alapítása ügyében. 1582. évben Bécsből Szombathelyre ment s itt Draskovich püspökkel egy nagyszombati kollégium alapításáról értekezett; ez esetben a nyolcezer tallért jövedelmező szentgotthárdi apátság is szóba került, de ezt a tervet elvetette az apátság kedvezőtlen fekvése miatt. Bár a pápai államtitkár közli vele, hogy a rend tagokat nem küldhet a magyar kollegiumba, nem csügged; 1500 forint jövedelmet biztosít az atyák számára, gondoskodik az építés költségeiről. Buzgalmát mutatja Pálffy Miklóshoz 1584. április 30-án intézett levele: „A kollégium létesítésének, mig sikerre reményem van, nem szünöm meg gondjaimat szentelni. Noha pedig ezt az egész Magyarországra fontos és szent ügyet az a két főpap (Telegdi és Radecki) hátráltatja, nem csüggedek, főképen miután uraságod lelkesített. Fölkérem tehát közölje velem mielőbb, mit szándékozik a kollegium építésére és fentartására áldozni?“ Pálffy 250 tallért ígért minden évre és

A magyarországi Jézus-társaság az ellenreformáció terén ez időben fontos szerepre van hivatva. A rend minden szellemi eszközzel el volt látva, hogy a kés-hegyig menő szellemi harcot megharcolja, tagjai képzett, lelkes, ügyük igazságában bizó emberek voltak. Kihasz-nálták mindazon eszközöket, melyeket a reformátorok is oly sikerrel alkalmaztak, nevezetesen a nép nyelvén való szónoklást, iskolákat, sajtót. Mint jól megszervezett had-sereg bármikor, bármely feladatra készen állottak. Egy-aránt ott voltak a főiskolák katedráin, a fejedelmek udvarában, mint a falusi nép közt és a gyermekek isko-láiban. Tekintetük messze országok és világrészek felé tekint s mindent meg akarnak hódítani a hitnek. Orosz-orzágtól kezdve Spanyolországig szellemi körükbe von-ják a hívők lelkeit. Hatásuk óriási, hatalmuk oly nagy, mint eddig kevés szervezeté, amellyel a történelem folya-mán találkozunk. Kiváló tulajdonságukat még ellenfeleik is elismerik.¹⁾

A magyarországi jezsuitákra nézve fontos esemény volt az a pillanat, midőn Draskovich György kalocsai érsek biborosi kalapjának átvétele ünnepén a lakomán jelenlevő Ernő és Mátyás főhercegek előtt beszédjében kifejezte azt a kívánságát, hogy Őfelsége adja át a Jézus-társaságnak a Radecki István halálával megüresedett turóczi prépostságot.²⁾

segélyt az építkezéshez. (Fraknoi: Egyh. és pol. összek. III. 202—203. l.) — Ugyanez évben Possevino atya Rómába küldötte Draskovich emlékiratát, melyben a többek között sürgősen szükségesnek tartja egy jezsuita kollegium alapítását; ajánlotta, hogy a pápa a kinevezendő püspököktől szerezzen erre költséget. (U. o. 192—193. l.)

¹⁾ „Xaveri Ferencsel a távol kelet pogányainak megtérítésére indultak. Láttak ragályos betegeket... rendezték és szabatosították a trienti zsinaton katolikus szellemben a hitcikkelyeket, megnyerték a királyok szívét és irányozták az uralkodók elméjét“. Pulszky Á. Pázmány Péter. 1887. 31. l.

²⁾ A turóczi prépostságot IV. Béla alapította 1252-ben. E reális prépostság legutóbbi birtokosai Oláh Miklós (1554—1561.) Verancsich Antal (1563—1566.) és Radecki István (1572—1586.) voltak. A prépostságról bővebben értekeznek: Bél m.: Notitia Hungariae II. 350. F.-Czinár: Monaster. II. 58. Rupp: Magyarország helyrajzi története. I. 673.

Az érsek kívánsága valóra is vált, mert Rudolf már 1586. május 19-én kelt oklevelében a Jézus-társaságnak adja a prépostságot.

Az adományozó levél meghagyja a rendnek, hogy iskolákat állítson, hogy azokban az ifjúság a katolikus hitben és jó erkölcsökben nevelődjék s belőlük mintegy szemináriumokból jó papok kerüljenek ki.¹⁾

— Draskovich szavai (Velicsnél: Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. 1912. I. 86.): „Csak egy vágy honol még szivemben, melynek teljesülését még ez életben kérem a nagy Istentől, kérem egyuttal a jelenlévő összes főhercegi magas vendégektől: hogy a magyar hazában megszorult katolikus ügyek emelésére, egy nagyobb kollegium megalapítására, a király kegye az üresen álló turóci prépostsági javadalmakat a Jézus-társaságnak adományozza.

¹⁾ Lib. reg. 4. f. 443. Act. coll. Thuroc. (Országos levéltár) de anno 1586. fasc. 1. no. 22. Másolatban még a szépen kidolgozott, II. Rákóczi Ferenc idejében készült „Jura collegii Tyrn. etc. kéziratban. Act. coll. Cassov. f. 10. no. 23. Közölve még Purp. Pann., 200. l. Fr. Weiser. S. J. Litterae authenticae. Colocae. 1883. II. 124. l. — A pápa megerősítése 1589. május 19-én kelt. Az 1588-iki országgyűlés kifogásolta, hogy a javadalmat nem egy személynek adták: „Supplicans quoque suae Maiestati humillime Status, ut Praeposituram Thurocziensem, sua Maiestas indigenae alicui bene meritaе personae... conferat.“ (1588. januári pozsonyi országgyűlés, 44. Orsz. gyűlési eml. VII. k. 379. l.) Majd 1599. április 23-iki cikkelyek 35-ikében kimondják, hogy a prépostsági hiteles helyet ne jezsuiták, hanem négy világi pap vezesse. Mindezen kívánságok a király előtt meghallgatásra nem találtak: „verum Maiestas sua Caesarea ac regia, hoc loci, priori suae benignae deliberationi et sententiae etiamnum elementer inhaeret. (Orsz. eml. IX. k. 327. l.) — Az 1548. évi 12. törvénycikknek művelődéstörténetileg igen érdekes szavait ide iktatjuk: „Praeterea bona et proventus Monasteriorum ac Capitulorum desertorum, excepta Belavar et eius pertinentiis, quas Maiestas Regia durante beneplacito suo Francisco Thahy ad sustentationem eius, ad tempus concessit, ad alendos doctos Parachos et verbi Dei sinceros praedicatores, qui populum in veteri orthodoxa, vera, Catholicaque fide et religione conservare, et si qui ab ea desciverunt in hoc Regno, ad eam reducere studeant, nec non ad instaurationem et erectionem scholorum particularium eorundemque magistrorum, qui docti et probi sint, intertentionem et denique ad bonae spei et indolis invenum et adolescentum, ut bonis literis operam dare possint promotionem et auxilium applicentur et convertantur, quo tali ratione boni et docti viri alantur et enutriantur. Ad haec autem praemissa rite atque ordine exequenda, proventusque praedictos in praemissum usum fideliter convertendos, quilibet

A turóczyi prépostsághoz tartoztak a sellyei és znióváraljai jöszágok, s még néhány kisebb falu. Pethe Márton váci püspök és Kubinyi László királyi biztosok 1586. június közepén adták át a rendnek. A sellyei birtokon csak társház volt, Znióváralján azonban kollegiumot is rendeztek be. A tagok száma 1589-ben Znióváralján nyolc, Sellyén négy. A felsővidékről azonban a kollegiumot a fosztogató katonaság durvasága és a lakósok ellenséges magatartása miatt 1598-ban Sellyére helyezik át. Znióváralja ezután csak rezidencia.

Sellyén öt pap és kilenc magister kezdte meg az ifjuság nevelését. A vidék ifjai jó tehetségűeknek bizonyultak s nagyon szorgalmasak voltak. A kollégium működéséről világos képet nyújtanak az „*Annuae litterae*“ s a jeles Carillo atya, a kollegium igazgatójának jelentései.) A tanulók száma háromszáz körül van, de különösen a tatároknak október havában törfént kalandozása miatt ez a szám megfogyatkozott, állítólag tizezer embert vittek rabságba, de a kollegiumnak nem esett baja. Külömben a fiuk igen jól haladnak; egy protestáns főúr azt mondta az eredmény felett csodálkozva, hogy „ezek a jezsuiták még az élettelen fát is megtanítják szónokolni“. Említést tesz Forgách tizenkét növendékéről is, akik jó példával járnak elől, akikhez még a nyitrai káptalan növendékei is csatlakoznak.²⁾

Praelatus sub sua Diocesi curam gerere teneatur, ac ubi opus fuerit Maiestati Regiae de administratione huiusmodi rationem reddat.“ (M. orsz. gyűl. eml. III. 219—20. lap.) Ugyanezt sürgeti az 1550. évi 19. törvénycikk is, i. m. 302. lap.

¹⁾ Carillo atya Barvitius János birodalmi titkárnak irt levelében (1599. szeptember 10.) említi rektorságát a kollegiumban, melyet őfelsége „magyar bőkezűséggel“ („*hungarica liberalitate*“) alapított. Veress E.: Carillo Alfonz atya levelezése és iratai. Bpest, 1905. 34—42. l. — Jelentése az 1599. évről a „*Litterae annuae*“ Leydenben kiadott kötetében (1607.). Veress: i. m. 345.—47. l.

²⁾ „*Bono exemplo sunt omnibus Rmi Nitriensis alumni, quos alit omnino duodecim: habet et ecclesia collegiata Nitriensis suos.*“ U. o. — Pázmány „Feleletéhez“ irt latin verseknek szerzői e növendékek voltak. „*Epicinium a nobilibus et eruditis iuvenibus Rdmi. F. Forgách... Alumnis Selyensibus oblatum Stephano Magyarino.*“ E növendékekről l. még: Kazy: Hist. univ. Tyrn. 1737. 12. l. —

Forgách tehát itt egyházmegyéje szomszédságában rátalált legavatottabb munkatársaira. A tizenkét növendékből papokat akart nevelni, a jezsuitákat fel akarta használni egyházmegyéje megreformálásához. Láttuk mennyire vonzódott a jezsuitákhoz, hogy maga is ezek neveltje; gondolkodásban a püspöki széken is az ő szellemüket képviseli. A „Purpura Pannonica“ írója szerint ő a Jézus-társaságot, melyet Magyarországon a protestánsok gyűlöltek egyedül szerette, pártolta.¹⁾ Midőn Rudolf a társaságot javakkal ajándékozta meg, Fejérvölgy István

A tatárok kalandozásairól és a drágaságról érdekes sorokat olvashatunk más helyütt: 1599. Ibrahim passa előtt elfuta az német tábor Esztergomnál által az török tatárral egész Mátyus földét Csejteig, Tapolcsánig elrabolja. Ugyanezen esztendőben oly nagy drágaság volt, hogy közönséggel az nagyszombathi mécz buza f. 3 és ortheija 4 f. is volt. Ez a drágaság mind Ausztriában, mind Morvában, Törökországban és Csehországban is“. Gr. Illésházy I. feljegyzései (M. tört. eml. Irók. 1863. VII. köt. VIII. l.) — A Vágvonat védelmezője az atyák egykori növendéke Somogyi Farkas nyitrai kapitány volt, éberségének köszönhető a „katona város“ menekülése a tatártól. („Litt. annuae“ nyomán közli Rosty K. Szilágyi S.-nál: „Carillo diplomáciai működése“. 1877. 59. l.) Ugyanitt a 12 növendékről, Carillo fáradozásairól, a könyvtár, a földek tagosítása és a szabó-céhvel kiütött pör békés befejezéséről, mely alkalommal Carillo a társház kertjében hatalmas beszédet tartott, melyet Dobokai S. atya tolmácsolt. Carillo még a spanyol királynétől sajátkezüleg himzett egyházi ruhával is kedveskedik az intézetnek. Látjuk, micsoda erőteljes szellemi élet és gondos berendezkedés disziti a sellyei kollégiumot. Az „Annuae litterae“ nyomán említi Toldy F., hogy az esztergomi táborban egy fiatal sellyei jezsuita tartózkodott; ez a főurak előtt prédikált, de legnevezetesebb ténykedése, hogy Balassa Bálint mellett volt, ezt utolsó óráiban vigasztalta, bátorította. („Annuae litterae“ ad annum 1594. „Adalék Balassa Bálint életéhez“. Századok 1873. 311. és 318. l.) Hogy ez az atya Dobokai S. későbbi rektor, l. Ipolyinál: Veresmarti M. 167. l.

¹⁾ Purpura Pann.: 206. l. „Societatem Jesu non ita pridem in Hungaria odio fidei haereticorum impulsibus vexatum unice dilexit.“ *Pázmány* is ezidőtájt kerül Forgách közelébe s szegődik hozzá nélkülözhetetlen munkatársul. Carillo 1600. okt. 17-én ezt írja Áquaviva generalisnak: Fratrem Petrum Pazmanum Graecio misi Selliam, ut iuvet patrem vicerectorem in officiis prioribus, concionando et vacando conversioni haereticorum — Veress: i. m. 357. l. Forgách és Pázmány viszonyát illetőleg Fraknoi klasszikus munkájához utasítjuk az érdeklődőt.

nyitrai, Forgách veszprémi püspököket, a főurak közül Pálffy, Szerdahelyi és Dersffit bizza meg a jezsuiták védelmével, de ezek közül csak Forgách tett eleget igazán védői hivatalának. Ki is emeli a „P. Pannonica“ ebeli érdemét, mert bár Forgách többi műveit ugyyszólván teljes feledés borítja, a Jézus-társaság, hogy valamiképp halhatatlan emléket állítson jótevőjének, jótéteményeinek emlékét irataiban megörökítette.¹⁾ Való igaz, hogy nagy működéséhez képest aránylag kevés írott emléket hátrahagyó Forgách primásra vonatkozólag még legtöbb emlékét a jezsuita kollégiumok aktái²⁾ tartottak fenn, melyeknek feljegyzései lépten-nyomon elárulják azt a testvéri viszonyt, mely a püspök majd érsek és bíboros, meg a rend közt fenállott. Egyik adományozó levelében nyíltan kimondja, hogy egyházmegyéje érdekében a jezsuitákat igyekszik barátaivá tenni.³⁾

Hogy védnöki hivatalát komolyan vette, bizonyítja a pozsonyi káptalan előtt 1593. év tavaszán tett nyilatkozata, mely szerint ő a király különös megbizásából és személyes hajlamainál fogva is Kassai István rektor kérésére a jezsuiták birtokainak védelmét veszi át oly módon, hogyha valamit bárhol is épített, a Jézus-társaságé legyen, mert ő semmit sem akar magának megtartani, semmi hasznot sem akar magának huzni az említett javakból, ha pedig intézkedés nélkül mulnék ki, minden birói ténykedés mellőzésével a jezsuitáké legyen, amit a kezelésben lévő birtokok területén találnak.⁴⁾

Carillo 1601. januári jelentésében kiemeli Forgách jóságát a kollégiummal szemben. Bizalmas érintkezését fenntartja velük, egy protestánst küld hozzájuk, hogy a kath. vallásnak megnyerjék, aki azután a templomban nyil-

¹⁾ Purpura Pann. : 207—208. I.

²⁾ Találhatók az Országos levéltárban : Acta coll. Tyrn., Cassov., Thurócz.

³⁾ Forgách adományozó levelének királyi megerősítése : Lib. reg. 5. fol. 624., továbbá Forgách eredeti pergament oklevele : Act. Coll. Tyrn. fasc. 24. no. 51.

⁴⁾ Az irat pontos kelte : 1593. feria 2. post dominicam oculi. Act. coll. Tyrn. fasc. 20. no. 31. eredeti papíron, pecsétje letöredezve. (Orsz. lvtár).

vánosan tette le a hitvallást. Annyira buzgólkodnak, hogy a szomszéd falu prédikátora is hozzájuk küldte gyermekeit megkeresztelni s már nem beszél a katolikus hit ellen. 1600. jul. 29-én¹⁾ Forgách a bérmálás szentségét nagy ünnepek közt, nagy tömeg jelenlétében 400 hívőnek szolgáltatta ki, ami emberemlékezet óta nem történt meg e helyen. Ugyanekkor sz. Ignác közbenjárására egy tag nehéz betegségből váratlanul meggyógyulván, e csodás esetről Forgách hiteles bizonyítványt állít ki. Sőt midőn megtudta, hogy a Vág folyón tul egy eretnekség hírében álló ember plébánosként működik, elvette tőle a plébániát, hogy majd megbízható egyénre ruháztassék. Mivel ez időtájt nagy drágaság volt, a jószívű főpásztor a szegényeknek 50 mérő gabonát osztott ki.²⁾

Bőkezűségét érezte a renddel is, pompás könyvtárt ajándékozott a kollégiumnak s az új építéshez meszet, amennyi kellett,³⁾ a templomnak két aranyos, ezüstös miseruhát ajándékozott. Az ifjuság részére jutalomdíjat tűzött ki; jelen volt egy szindarab előadásán s meglátogatta egy előkelő ur és négy kanonokja kíséretében az első rhetorikai előadást. Különben ez évben⁴⁾ — kevéssel halála előtt — Pálffy Miklós is meglátogatja a házat, azt kibővíteni s tizenkét ifju számára alapítványt tenni szándékozik.⁵⁾

A következő években a kollégium tanulóinak száma már 400-ra emelkedett; a tanulást kellemes szórakozásokkal kötik össze, amennyiben szindarabokat is adnak elő, köztük „József megszabadítása“ és „Damascenus“ nevűeket, mely utóbbit azon ünnepség alkalmával hozták színre,

¹⁾ A hónapot és napot a P. P. említi. 212. l.

²⁾ Ezt a P. P. említi 212. l. — Carillo is említi a nagy éhséget; ellensúlyozására száznál több szegényt is táplált a kollégium, akik folytonos jajgatásukkal lepték el az ajtókat. Csodálatos is — írja jelentésében Carillo — ez a nagy szükség ebben az országban, melyet pedig a többi népek mintegy éléstárnak szoktak tekinteni.

³⁾ Az építkezésről, a könyvtárról szól a P. P. is. 211. l.

⁴⁾ 1600. január 28-án.

⁵⁾ A jelentést l. Veress: i. m. 361—365. l. — Pálffy alapítási terve még: Jedlicska P.: Adatok gr. Pálffy M. életrajzához és köréhez 718. l.

midőn Forgách jelenlétében megalakították a Mária-kongregációt, melynek névkönyvébe Forgách is felvétette magát.¹⁾

1603-ban a tanulók, de különösen a nép számára magyar nyelvű katekizmus kiállítására nyertek királyi engedélyt.²⁾

Forgách bőkezősége is segíti a buzgó atyákat, amennyiben ugyanez év máj. 20-án kelt adományozó levele szerint Nyitrán, a felső városban egy házat ajándékoznak nekik, azonkívül egy szőlőt a Ravaszmal hegyén a hozzátartozó szántóföldekkel együtt.

Forgách adományozó levelében különös barátságának jeleit adja a Társaság irányában. „Mert — ugymond — miután kötelessége mindazt előmozdítani, ami az isteni szolgálatot emeli, különösen buzgó munkatársait nem hagyhatja jutalom nélkül, mivel ugyis jóbarátjaivá tette magának a nevezett atyákat. Azért is különös szeretettől indítva, mellyel vele szemben viseltetnek, Nyitra felső városában alapjából saját pénzén felépített házat egy szőlővel együtt, mely Ravaszmal nevű hegyen fekszik, összes hozzátartozó földjeivel egyetemben a sellyei kollégium atyáinak adományozza.“³⁾

Az adományt az „*Annuae litterae*“ 1603. évi kötete is megemlíti, mely szerint ez évben a jezsuiták megkezdték látogatásaikat a nyitrai püspök egyházmegyéjében, amit ugyan egészen be nem fejezettek, mivel Forgáchot a király Prágába hívta, de azért néhány plébánián mégis üdvösen működtek. „Maga a püspök vagy hálából, vagy hogy irántunk való szeretetét, mellyel irántunk egyedül és őszintén viseltetett megerősítse, Nyitrán, székhelyén egy kiváló házat adott, mely igen alkalmasan esik utba a

¹⁾ *Litterae Annuae S. I. Tyrn. Weiser*: i. m. 131.—132.

²⁾ *Lib. reg.* 5. p. 623.

³⁾ „*Propterea habentes debitum respectum ad singularem pietatem, utilissimum pro Dei gloria laborem, Rndorum patrum Societatis Jesu, collegii Selliensis, tum moti erga nos charitate, qua de nobis optimi semper meriti sunt . . .*“ *Lib. reg.* 5. fol. 324. és *Act. coll. Tyrn. fasc.* 24. no. 51. — A királyi megerősítés 1603. szept. 18-án kelt. *Lib. reg.* f. 324.

Turócba utazó atyáknak; ezzel együtt szántóföldeket, réteket és szőlőkertet.“¹⁾)

A „Litterae annuae“²⁾) a jezsuiták működésének hivatalos kimutatása érdekes részleteket tartalmaznak a sellyei kollégiumról és az atyák viszonyáról Forgáchhoz.

Az 1602. évi jelentés kiemeli a magyar tanulók nagy tudásvágyát: „ezek a magyar ifjak valósággal égnek a tudásvágytól és ahol ezt kielégíthetik, szívesen sereglenek oda.“ A kiütött pestis folytán az atyák Turócba mennek át; Sellyén két pap marad. Vagy ezer lakos pusztult el, de a népes községben még így is annyi ember maradt, hogy nem lehet a hiányt észrevenni. Az atyák már iparkodnak is hazajönni Turócból. Mig a testi élet pusztult, sok lelki életet mentenek meg: 1500 gyónást hallgatnak meg, 120 eretnek visszatér az egyházba, sokan, akik régóta nem gyóntak, megtérnek. Buda alól, a török uralom vidékéről egy őszbe borult ember érkezik ide, mert halotta, hogy itt vannak a katolikus papok; megható és felejtethetlen emlék volt ez a jelenet. Jótékonyan működnek az erkölcsök javításán, adósokat és hitelezőket kibékítenek. Sokat köszönnek Forgáchnak, aki legfőbb jótevőjük; most is két atyát Nyitrára hívott meg, akik ott nagy tetszés mellett szónokoltak és gyóntattak a katolikus hit megerősítésére. Egyikük egy nagyon elterjedt híres eretnek pásztor iratát kiadott művében megcáfolta, úgy hogy az nem is felelhetett rá, pedig övéi közt nagy becsületben állott.³⁾) Az országgyűlésen két atya jelent meg; a főurak előtt prédikáltak a katolikusok örömeire és az eretnekek bosszankodó bámulatára. A tételük, mely-

¹⁾ „Ann. Litterae.“ Duaci 363—372. l. — A fentebbieket idézi a Religio id. évf. 118. l. — Ugyanitt a cikk írója felveti a kérdést, hol lehetett az a ház? Adatok hiányában el nem dönthette. Forgáchnak megtalált adományozó levele a kérdést eldönti: „in civitate superiore“ (Nyitra-felsővárosban).

²⁾ Találhatók a Nemz. Múzeum könyvtárában. Nincs teljes szövegük. Az itt idézettek: 1602. Antwerpen. 1603. Duaci 1604. és 1605. A jelentés „Collegium Sellyense“ cím alatt a „Provincia Austriaca“ részben.

³⁾ Ez Magyarai ismeretes műve „Nec hiscere ausus“ — mondja az évkönyv. „Magyarai mindjárt elhallgata“ — így mondja Balásffy.

ről vitatkoztak, ez volt: „A pápa valóban Krisztus helytartója és nem Antikrisztus.“ Február 13-án kongregáció felvételt tartottak, amelyen jelen volt Forgách püspök is. A növendékek oly buzgók, hogy kilenc hajdut megtérítettek.

Az 1603. évi jelentés szerint 70 szegény tanulót segitének; építkeznek is. A tornyot lemezzel fedik be, új órát és két harangot szereznek, a város körül temetőt keritenek el. Meglátogatja a kollégiumot az egri püspök és megbérmál 300 embert. Nevezetes megtérés is esik: két előkelő uré, kik közül különösen érinti az atyákat Forgách testvérének megtérése. Forgách felhasználja az atyák segítségét, hogy családja tagjait visszavezesse az egyházba; most is egy atyával térített testvérét, de a térítő igék lepattannak lelkéről. Az évkönyv csodálatos eseményhez fűzi Forgách testvérének megtérését.¹⁾ A pozsonyi országgyűlésen súlyos betegségbe esik; próbálják akkor is rábeszélni, hiába, akkor egyszerre csak nyugtalan lesz, egész testében remeg és oly megdöbbenő képet mutat, hogy mindenki elfut tőle, csak a jezsuita és Forgách püspök marad ott; ez gyengéden megfogja kezét, a beteg felésmél, gyónni kíván; majd egészen elmerül az imába, nyilvánosan hitet tesz, különösen az oltáriszentségről; áldozáshoz járul, mire harmadnapra meghal.

Képzeltük, hogy ily esetek Forgách lelkületét mennyire a jezsuitákhoz láncolták.

Az atyákról még a legelőkelőbb körök sem feledkeznek meg. Ferdinánd főherceg egy miseruhát ajándékoz nekik. Az iskola virágzik, a pestis okozta veszteséget már észre sem veszik.

Az 1604. évi jelentés kiemeli, hogy a kollégiumban építések folynak; az alapkövet ünnepélyesen maga Forgách püspök szentelte be. Ugyanakkor nagy örömmel közli velük, hogy Zsigmond bátyja is áttért a katolikus hitre.²⁾

özös öröme, közös győzelme a jezsuitákkal. Mikor bátyja még a hitben gyenge volt, akkor valami ürügy alatt ide hozta

¹⁾ Forgách e testvére Mihály.

²⁾ Carillo Forgách Zsigmond áttéréséről értesíti Aldobrandini Péter bitorost; ez 1604. okt. 9-én irt válaszában gratulál neki, hogy oly előkelő része volt a nevezetes eseményben. Veress: i. m. 658. l.

és gyónásra ösztönözte. Bizonyos, hogy mind országos, mind családi téritésben a jezsuitákat használta faltörőkül.

Ez évben az egri püspök és Básta generális voltak vendégeik. Mátyás főherceg két ágyut adott s így a sajátjukkal együtt már négy ágyujuk volt.

A sellyei kollégium pusztulását részletesen mondják el az évkönyvek.

1605-ben 21-en vannak, Turóczon 10—11; valami részletesen nem számolnak be — mondja az évkönyv — mert az iratok a nagy háboruságban elvesztek. Az év harmadát tölthették csak birtokaikon, mert kitört a Magyarországra, de a többiekre is oly gyászos háboru. „Mi most már — így panaszkodnak — sellyei és turóczy kollégiumainkból kiüzetve földönfutók vagyunk; egész Magyarország olyan mint egy nagy szomorú pusztaság. Imígyen tört ki a szikra lángokban, miután sokáig lapangot. Egyházi férfiak, intézmények romlásra jutottak; nem akarják, hogy itt jezsuiták lakjanak, az ördögnek fáj, hogy a társaság férfiai oly sok zsákmányt ragadoznak el tőle.“

E bajok miatt az iskolát sem kezdhették meg a szokott ünnepek között; az előkelőbb ifjaknak szabadságot adtak máshová menni; a hátramaradtakkal nagy félelem közben folytatják a tanulást. Ily kétes helyzetben a provinciális Győről jövet a kollégiumot meglátogatta és a rektorral egyetemben Turóczba ment. Visszatérőben utja felén hallja, hogy minden utat hadak szálltak meg. Nagy kerülővel visszajön s hallja, hogy a tanulók elszéledtek vagy már készülődnek elmenni. A provinciális egy ismerős előkelő emberhez száll, hogy mindent megtudjon. A provinciális elutazása után a rektor, nehogy a kollégium elhagyatva maradjon, visszaindul. Egybegyül a nép, hogy szent misét és szentbeszédet hallgasson, mert épp hetvened vasárnap van; közben azonban egy hajdu jelenti a rektornak, hogy csak gyorsan végezzenek, mert éjjel lovas had kémlelte a vidéket. A rektor jól előrehaladt a beszédben, midőn hallja ám, hogy az ellenség lovasai megjelentek; bevégzi beszédét, lóra kap s a sűrűség felé vágatva sikerül elmenekülnie. Az ellenség nem bánt

senkit, sőt barátságot szinlel, többször szeretnének a rektorral beszélni, akiről azt hiszik, hogy otthon van, mert a néhány találékony eszű növendék közül egyik sapkát és papiruhát vesz fel, úgy jár-kei a kollégiumban, sőt még a többiek tiszteletteljesen meg is hajolnak előtte. A hajduk szeretnének a főnökkel beszélni, de a szinlelők mindig tudnak kifogást. Így a rektori tekintély megvédte az intézetet anélkül, hogy a főnök ott lett volna.

Roszzabbul jártak április 29-én. Ekkor török, tatár és hajdu katonaság támad éjjélkor a kollégium ellen; szerencse, hogy csak négyen voltak itt, két pap és két segítő. Mindenfelé szétszaladnak a bennelévők, ki a templom, ki az épületek tetejére, de a hajduk erősen kutatják őket, mert „mint az ebeknek oly jó a szimatjuk“. Mégis csak egy fratert tudnak elcsipni, akit alaposan összevernek, aki később a többiek után nyomorultan Pozsonyba vánszorog; a többiek paraszt ruhában menekülnek. A hajduk mindent törnek-zuznak, még szerencse, hogy a szent edények, butorok és egyéb ingóságok jórészét Pozsonyba vitték; a templomban különösen dultak, a szentséget kiszórták a földre, lábbal tapodták.

A rektor éppen a szomszéd faluban volt a hiradáskor; nehogy az ellenség elfogja, Sempte falain, sáncain átugorva menekül; egyideig Básta seregével menetel, hogy aztán Pozsonyba menjen. Itt találják meg a többiek. Sellyén két prédikátor működött; a katolikusok vigasztalására szolgált egy 17 éves növendék, aki ott valóságos lelkipásztor módjában vigasztalta, erősítette a papjaitól megfosztott népet.¹⁾

A sellyei javakat Illésházy nyerte el, a turóczi birtokokat pedig, nevezetesen Znióvárálját, Révay Márton kapta meg.²⁾

¹⁾ Az említett rektor (az évkönyvek nem írják ki a nevet) Dobokay Sándor, Balassa lelki vigasztalója, a szeretetreméltó, mindenkitől, ellenségeitől is becsült férfiú volt. Még a támadás éjjelén is — olvasható másutt — azt kiáltották: „Senki se bántsa Dobokait!“ Nem is bánthatták, mert tudjuk, hogy távol volt.

²⁾ Velies: Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. I. 89. — Acsády: Magyarország három részre oszlásának története. 599. l.

Az 1605. december 3-iki korponai gyűlésnek az egyháziak ellen hozott határozatai közt a jezsuitákról sem feledkeztek meg: a 8. pont kimondja: „Az Jezsujtákat ő felsége, propter inquietudinem eorum ez országban ne tartsa: az minthogy minden gyűlésekben is reklamáltak nekik“.)

A kassai februári gyűlés így határoz ellenük: „Kivántuk az nyoltzadik articulusba, hogy ő felsége az Jezsujtákat, ob inquieta et noxia eorum studia, ez országba terhünkre ne tartsa, kiknek minden gyűlésekbe reclamáltunk és hogy a privilegiumok is, mely országunknak törvénye ellen való clausulákkal emanáltattanak, tolláltassanak s cassáltassanak ő felsége által. Ezt az utolsó privilegiumok felől való kívánságunkat contentálja ő felsége abban való resolútiójával, kinek acquiescalunk is, hogy fiant donationes iuxta decreta regni et antiquitus more solito. De miért, hogy az jezsujták az régi magyar országi királyok ideiben országunkban nem laktanak, térjen meg ebben is országunknak az régi formája állapotja, a kin országul instállunk, hogy ő felsége egyáltaljában ne tartsa őket országunkban. Had vegyük eszünkbe, hogy ő felsége nem csak országunk törvényét s szabadságát és formáját, de törvényünk és szabadságunknak, országunk régi formájának és ezekből csendeségre való állapotunknak az fundamentumát s oszlopát is jól építi, roborálja s állítja közöttünk, az mely fundamentumot ezek meg háborítanak és impediálnak, hogy ha közöttünk tartattnak. Jobb ezeknek ez országtól való el válását, hogy sem az békességes állapotot helyen tartó fundamentumnak megbomlását patialni s viselni velünk egyetemben ő felségének.“)

A magyar püspököknek 1606. február 20-án Bécsben kelt felirata a pápához, melyet Forgách emelkedett hangon sajátkezüleg fogalmazott meg, leírja azt az állapotot, melybe a magyar katolikus egyház és a jezsuiták kerültek. Bizonyára tulságos erős hang szól benne Bocskay és Illésházy ellen, de hogy főpapok és szerzetesek mél-

1) Katona: Hist. Crit. 29. köt. 439. l.

2) Katona: i. m. 532. l.

tatlanságokat szenvedtek, nem lehet tagadni. Illésházy – mondja a felirat – azon volt, „hogy a Jézus-társaság, mely az eretnekek megtérítésében és a katolikus hit elterjesztésében Magyarországon oly kitűnően működhetnék, az országból kitakarodjék, sőt hogy szavaiknak annál inkább súlyt kölcsönözzenek, még hatalmasabb eszközöket is alkalmaztak: a turóczi prépostságot ugyanis, amelyet kollégium alapítására ő felsége adott a társaságnak, 38.000 talléron elzálogosította, hogy így javakkal ne rendelkezzenek, se Magyarországon ismét meg ne telepedhessenek... Természetesen nem szükséges ott fegyverrel eljárni, ahol már az egyházi személyek eltartására rendelt javakat elrabolják, hogy azokat vissza nem szerezhetik“.¹⁾

A bécsi békében a jezsuiták ügyében a korponai végzések 8. pontja enyhébb fogalmazásban látott napvilágot, amennyiben, bár a felkelők ragaszkodtak a jezsuiták ügyében előbb hozott határozataikhoz, a bécsi békét előkészítő februári megegyezés már a király főkegyuri jogait kellő módon kiemeli az ügyben. A kassai gyűlés ezt a megoldást el nem fogadta, hanem nyomatékosan követelte a rend kitiltását. Követeléseiteknek erős, makacs ellenzőjük volt a bécsi udvar, s főképpen a lelkes Forgách Ferenc. Ez időben ügyesen szerkesztett védőirat a logika vaskövetkezetességével iparkodott meggyőzni a protestánsokat a követelés kevésbé méltányos voltáról. Azt mondja ugyanis a „Rationes ob quas Societas Jesu religiosi ex Hungaria excludi non debeant“ irat szerzője, hogy a vallás szabadság elve és a prédikátoroknak kívánt szabadság jogossá teszi a jezsuiták ittmaradását, hiszen működésüket éppugy kívánják a katolikusok, mint amazokét a protestánsok. A király, midőn birtokot adományozott nekik, csak a törvényeket hajtotta végre, melyek az elhagyott egyházi javakat iskolai célokra rendelik. Az

¹⁾ Károlyi: i. m. 39. l. — Az egyházi javak elvételét említi egy napló a brüsseli levéltárból, hozzátéve azt, hogy ezek már vissza sem kerülnek az egyházakhoz: „Quae bona omnia etiam pace constituta abalienata et ab Ecclesia separata esse debebunt.“ Hatvani: i. m. 205.

atyák hivatásuknak jól, sőt kiválóan megfelelnek, szégyent és gazdagot oktatnak, céljuk, hogy hazánkban tudományos és művelt férfiakat képezzenek ki. Valóban jobb ha e javak a rend kezén maradnak, mintha egyes személyek saját céljaikra használnák fel.

A magyar főpapok 1606. jan. 21-én kelt feliratukban nyomatékosan tiltakoznak a püspöki javak s a jezsuiták és más szerzetesek birtokainak lefoglalása ellen.¹⁾ Az osztrák biztosok 1606. jun. 8-án és utána tartott értekezlete a 8. pont felől azt határozzák: „A jezsuitákat illetőleg az előbbi határozatokhoz tartjuk magunkat.“ A jun. 17-én tartott tárgyalásokon a jezsuiták ügyét hosszabban tárgyalják. Illésházy minden érvet megkísérel, hogy az ellenkező véleményt sarokba szorítsa, míg végre is engedni kénytelen a kérdés legerősebb pontjában: itt tarthatók-e a jezsuiták? Illésházy ellenveti, hogy a jezsuiták nem nyerhetnek birtokot, mert Magyarországon a „communitas“ birtokjogot nem kaphat; azután a prépostságot a prépost számára rendelték; meg a jezsuiták egészen új jövevények az országban.

Erre nézve a császári tanácsosok, nevezetesen Khrenperg, igen logikusan úgy feleltek, hogy ha a jezsuiták szerzete új, a protestánsoké szintén újkeletű, másrészt mi csoda vallásszabadság volna az, ha a kálvinisták és lutheránusok szabadon taníthatnának, de a katolikus papság, köztük a jezsuiták már nem, sőt kénytelenek volnának az országot elhagyni. Ami a javakat illeti, magánjavakból semmit sem kaptak, a tilalom pedig csak ezekre vonatkozik, az 1550. évi 19. t.-cikk pedig elrendeli, hogy az elhagyott apátságok, prépostságok és káptalanok iskolai célokra szolgáljanak, e tekintetben pedig a jezsuiták hivatásuknak nagyon is megfelelnek.

Illésházy ezzel aztán „kénytelen volt a logika vasvesszeje előtt fejet hajtani“. Most már nem a körül forogott a kérdés: itt maradhatnak-e a jezsuiták, hanem csak

¹⁾ Károlyi: i. m. 190. l. Az irat található az Orsz. lvtárban Act. eccl. fasc. 83.

²⁾ „Ad sereniss. principem archiducem mathiam humillima supplicatio“ Károlyi i. m. 490. l.

e körül: birhatnak-e vagyonnal? Ezzel aztán a jezsuiták ügyében a kérdés legfontosabb része el volt intézve s ittmaradásuk hallgatagon elismerve.¹⁾

A tárgyalásokra következő bécsi béke ugyan a rend birtokló jogait megszünteti, de a király ezzel szembe-helyezi kegyuri jogait: „sua Maiestas tamen iuribus suis inhaeret“.²⁾

Ezzel azonban a dolog korántsem volt végleg elintézve, a Bocskay-párt augusztusi részgyűlése és főképp a kassai decemberi általános gyűlés határozatban kívánta, a „nyugtalan természetű“ atyák távozzanak az országból. Bizonyos, hogy ez időben a hangulat protestáns részen Forgách és pártfogoltjai ellen igen is izzó volt. A lángoló harcvágy és engesztelhetetlen elvhűség mindkét fél szívében magasan lobogott. Carillo atya, a nagy jezsuita diplomata épp ez időtájt a római szentszéknél és a spanyol udvarnál a felkelés leverésének ügyében fáradozott. Bizony még ekkor is némely hajthatatlan és a kor szellemének igen megfelelő jellem jobb szerette volna a katolikusok ügyét teljes diadalra juttatni, inkább fegyver, mint esetleg kevésbé előnyös béke árán.

A protestáns hangulat tüzét csak fokozta az a hatalmas emlékirat, mely a Lengyelországban ez időtájt megindult erős jezsuitaellenes áramlat nagyerejű megnyilatkozása volt. Bocskay a lengyelországi főurakkal és elégedetlenekkel élénk összeköttetést tartott fenn, amelyről

¹⁾ A jezsuitákra vonatkozó 8. pont többféle változtatáson ment át, míg a bécsi béke okmányába jutott, ezek közül felhozzuk a lényegesebbeket. Jan. 17-én: „Sicuti Ungari pro tempore non consentiunt, ut jesuitae bona habeant in Ungaria, sic neque sua Maiestas recedit a iuribus suis et constitutionibus publicis prioribus.“ Ugyanekkor Illésházy a cikket így fogalmazza: „Ungari non consentiunt ut Jesuitae in regno Hungariae iura stabilia seu possessionaria possideant.“ Khrenperg jun. 20-iki javított szövege így szól: Ungari non consentiunt, quod Jesuitae in regno Hungariae iura stabilia et possessionaria habeant vel possideant, Sua Maiestas tamen iuribus suis regii inhaeret. A jun. 23-iki bécsi béke okiratában, egészen lényegtelen eltérést nem számítva, már ez a szövegezés található. — Károlyi: i. m. 191., 461., 511. l.

²⁾ VIII. pont. Károlyi: i. m. 514. l.

fenmaradt levelezése tanuskodik.¹⁾ Amint az említett irat odakövetkeztet, hogy a jezsuiták — sok mindent szemükre hány — Lengyelországból takarodjanak ki, a kassai rendek is meghozzák határozatukat, mely szerint „ragaszkodnak előbbi kérésükhöz és teljességgel követelik, hogy a jezsuitáknak nyugtalan elméjük miatt Magyarorszáiban se birtoklásuk, se maradásuk ne legyen.“²⁾

Erdélyből valóban ki is kellett vonulniok, honnan az országos végzés szerint Bocskay kiméletes és mérsékletes eljárása szerint kellő kísérettel Krakóba mentek.³⁾

Forgách a dolgok ily állásában mást nem tehetett, minthogy kedveltjei érdekében tiltakozott és ahol csak lehetett, a katolikusokra hátrányos pontok és a meg egyezés ellen akadályt gördített; kitűnik ez Mátyásnak Mollart Ernő titkos tanácsoshoz írt leveléből, amelyben Forgáchról azt írja, hogy ő mostanában engedélyt nyert arra, hogy Prágába utazzon és ott az egyezés elé akadályokat gördítsen, azért vigyázzon Mollart, beszélje le és ismert ügyességével törekedjék a kancellár törekvéseit ellensúlyozni.⁴⁾

Forgách küzdelmeiről Bellarmint, régi ismerősét is értesíti. Bellarminnak 1607. nov. 30-ról keltezett levele kifejezi, hogy mily szomorúsággal töltik el őt a magyar viszonyok, melyekről Forgách neki levelében ír; de vigaszul szolgál az a nagy buzgóság, amelyet az egyházi ügyekben kifejt; hogy pedig benne bizik, az jól esik neki a

¹⁾ Tört. tár. 1882.

²⁾ „Inhaerent regnicolae priori suae petitioni et postulant omnino, ne Jesuitis in Hungaria propter inquieta eorum ingenia vel manendi vel bona prossidendi potestas detur.“ — A kassai decemberi általános országgyűlés végzései. Károlyi: i. m. 742—755. l.

³⁾ A krakói nuncius jelentése szerint (Károlynál 411. l.) Bocskay nemes jelleme ebben is megnyilatkozott: azzal kérte fel a távozásra az atyákat, hogy életükért jót nem állhat, pedig mint keresztény fejedelem vesztüket lelkére nem veheti, meg becsülete is kárt vall, ha valami bajuk esnék.

⁴⁾ „Als heut hat der hungarische Kanzler, der Bischof zu Neutra Erlaubniss genumen sich nach Prag zubegeben; der wird villeicht wie allhie, also auch daselbsten hin und wider allerlei impedimenta zu Verhinderung dieses Tractats wöllen einsträhen.“ — Károlyi: i. m. 533. l.

barátságánál fogva is, mely köztük egykor fennállott. Csak haladjon a buzgóság útján előre s ha megtett mindent, a többit bizza Istenre és a szentatyára.¹⁾

Mátyás a bécsi béke pontjait koronázása előtt megerősíti, ami a magyar katolikus klérust újabb ellenállásra készíti. Eredmény ugyan nem sok kísérte, éppugy mint Pázmány szép és meggyőző érvelését, melyet az 1608. évi őszi országgyűlésen mondott el Forgách szándékainak megfelelően rendtársai védelmére.

Forgách ekkor már érsek és biboros²⁾ hasztalan tiltakozik az így ratifikált békekötés vallási pontjai ellen akár a Pozsonyban egybegyűlt főpapok élén 1608. aug. 28-án, akár nov. 21-én a pozsonyi káptalan előtt.³⁾ Nem tudott belenyugodni a változhatatlanba sem, transzaksióra képtelen volt; igazán ráillik, amit egy régebbi életrajzírója mond, hogy készebb vérét ontani, mint engedni.⁴⁾

Forgách tiltakozásaiban nem feledkezik meg a jezsuiták sérelmeiről sem. Maga V. Pál pápa is tiltakozik a rend javainak elfoglalása ellen: Mátyáshoz intézett brévéjében panaszodik, hogy négy esztendeje immár, hogy elődje, XIII. Gergelytől alapított sellyei kollégiumból az atyákat kiűzték s Illésházy birtokaikat elfoglalta; hogy ez mily nagy kárára van a kath. vallásnak, mindenki előtt

¹⁾ Episc. Nitr. 341. l.

²⁾ Vischer követ egy levelében írja, hogy Mátyás éppen azon ellentétek miatt, melyek köztük felmerültek, nem akarta Forgáchnak a bibornoki kalapot feltenni. Hogy Forgáchra neheztelt, mutatja ellene kiadott körrendelete (1608. márc. 11.), melyben megrója egy reá sérelmes királyi rendelet kihirdetése miatt (Brüsszeli okmtár 260.) „Matthias hat Ihre Bapstl. Haylikheit gewaigert und rundt abgeschlagen, dem Forgatz, auf Ihr begern, so sie durch ein Breve an selben gelangen lassen, den Cardinals huet zu zustellen und auf zu setzen.“ A szertartást Ernő főherceg végezte el. (Brüsszeli okmtár 253. l.)

³⁾ Török János: Magyarország primása II. rész, 126. l. — Ribini: Memorabilia Aug. conf. 1789. I. 361—363. — Lányi—Knauz: Egyházt. II. 172—3. l.

⁴⁾ „Convocato clero indulgentiae Mathiae regis iniquitate temporum in haeticos factae acerrime contradixit, recepitque sanguinem fundere, quam inimicos fidei articulos admittere.“ Ant. Mindszenti: Propugnaculum. p. 215. — Archiepiscopi Strigonienses 119.

ismeretes. Azért nyomatékosan kéri a királyt, hogy a javaikat minél előbb szolgáltatassa vissza a nevezett atyáknak.¹⁾

A sokfelé bujdosó egyházi, világi sorsa felől egykoru napló így panaszkodik: „Őfelsége alattvalói, akik hűségük és állhatatosságuk miatt javaikat odahagyni kényszerültek, most a legnagyobb nyomorban, különböző helyeken, majd Bécsben, majd másutt szétszórta élnék, köztük világiak és egyházi személyek, akik anyagi segítség nélkül tengődnek.“²⁾

II. Mátyás egyideig éppen a politikai viszonyok miatt a pápa sürgető óhajának nem tehetett eleget, hogy a prépostságot a rendnek visszaadja. Ennek csak négy év múlva tehetett eleget: 1613. máj. 26-án kelt leiratával a prépostságot Forgáchnak adományozta oly kikötéssel, hogy a jövedelmeket a jezsuiták élvezzék.³⁾

Már előzőleg ápr. 29-én is egy hozzá intézett iratban Forgáchot szemeli ki a prépostság urává, csak állítsa ki a megfelelő biztosító iratot.⁴⁾

Forgách a királyi óhajnak eleget tévén, három reverzálist állít ki a királynak,⁵⁾ hogy a jövedelmeket az atyáknak adja, a prépostságot minél előbb visszaállítja,⁶⁾ a rendnek adott iratában⁷⁾ Busaeus atyának, az ausztriai visítornak igéri, hogy egy tisztviselővel igazgattatja a birtokokat, akit a társaság helyben hagy, akinek kötelessége lelkiismeretesen beszámolni; a jövedelmekből, gondja lesz reá, egy kollégiumot állítanak fel ott, ahol ez az atyáknak

¹⁾ A bréve 1609. VIII. Id. nov. (nov. 6-án) kelt. Másolata a kassai kollégium irományai közt lévő becses kéziratban (Jura coll. Tyrn. etc.). Act. Coll. Cassov. fasc. 10. no 23. (Orsz. lvtár.) — Kazy: Hist. Univ. Tyrn. 28. l., Weiser: i. m. 135. l., Katona: Hist. critica XXIX. 279. l.

²⁾ Brüsszeli okmtár 205. l.

³⁾ Conditiones sub quibus Mathias imperator Praeposit. Thuroc. contulit Cardinali Forgách. Mátyás aláírásával és pecsétjével, eredeti papíron. Act. Coll. Tyrn. fasc. 20. no. 37. — Katona: i. m. 488. l.

⁴⁾ Act. Coll. Tyrn. f. 20. no. 39. (Több okmány-másolat közt.)

⁵⁾ U. o.

⁶⁾ Act. Coll. Tyrn. fasc. 21. no. 25. Eredeti papíron Forgách pecsétjével.

⁷⁾ Act. Coll. Tyr. fasc. 20. no. 32.

legjobban tetszik; végül ha őfelsége bármikor is visszaadná a rendnek a prépostságot, minden további nélkül lemond róla.

Az egész diplomáciai fortély mögött Forgách találékony eszét kell keresnünk, aki minden lehetőet megkísérel, hogy kedveltjeinek birtokot és lakóhelyet szerezzen.¹⁾ A prépostság ugyan — írja Thurzó — rossz állapotban van, de majd csak helyreállítják; Révay Márton, aki zálogul bir egyes részeket, mutassa elő irásait, hogy intézkedhessék az igazságnak megfelelően.²⁾

„Visszaszerezvén a prépostságot, minden erejével azon volt, hogy a Jézus-társaság nyugalmas székhelyet találjon; Sellye szoba sem jöhetett a török veszélyes közelsége miatt, de alkalmas helyül kínálkozott Nagyszombat.“³⁾ Maga is sietteti a letelepülést; kétezzer forintot sajátjából, kétezret a prépostság jövedelméből arra fordít, hogy tervét mielőbb végrehajtsa.⁴⁾

Forgách buzgóságára fényt vet még az is, hogy ez időtájt egy bécsi papnevelő intézet felállításával is foglalkozik. A P. Nagy Jánoshoz irt levelének utóiratában ezt mondja: „Emlékezzék meg, kedves atya, amiről egykor beszélgettünk, hogy Bécsben szegény ifjak számára szemináriumot állítunk fel, azért nézzen utána, hogy akadjon valamelyes ház négy vagy több ezer forinton, mert a vallás ügyét előre kell vinnünk s nem látok más módot, mint ha a jezsuita atyák felügyelete alatt álló intézetből jámbor ifjak kerülnek ki. Értekezék ez ügyben más atyákkal is“. Forgách azt tervezte, amit Pázmány 1623-ban végrehajtott. „Seminarium pauperum“ nem lehetett más, mint szegényebb sorsu ifjak papnevelője:

¹⁾ A turóci hiteles helyet helyreállítja, amit bizonyít az 1615. szept. 4-én kelt bizonylat, mely szerint a konvent pecsétjét és jegyzőkönyvét a Révayaktól átveszik. A zniói jószágkormányzó Psurovith György, jegyző Ruthkay András volt. — Katona: i. m. 601—604. l.

²⁾ Ez a levél 1613. jul. 17-én kelt, tanúsága, mily szorgalmasan törekedett Forgách a prépostság ügyében eljárni. Thurzó levele Árvában íródott, Forgáchot barátságosan meginvitálja. Gimesi Forgách lvtár.

³⁾ Archiep. Strigon. 119. l.

⁴⁾ U. o.

világiak részére épp most buzgólkodik a nagyszombati kollégium felállításával.¹⁾

Volt Nagyszombatban egy domonkos-kolostor, amelyben akkor a Nyulak-szigetéről menekült dömésapácák laktak.²⁾ Ezt az épületet szemelte ki Forgách, hogy az atyák székháza legyen; ezt azonban csak pápai engedéllyel tehetette. Hogy az ügy minél előbb kedvező fordulatot nyerjen, Pázmányt 1614. év őszén Rómába küldötte, hogy tervét szorgalmazza. Forgách már 1613. évben tett lépéseket a szentszéknél, kitűnik P. Nagy Jánoshoz irt leveléből, melyben ezt írja: „Különben én most a kollégium ügyeivel bajlódom és szeretném azokat az apácákat Pozsonyba átvinni; az ügy a szentszéknél függőben van.“ Hogy mennyire szívéen viselte kedveltjeinek ügyét, látszik e lépésből is, melyet a királyi adományozás után nemsokára érdekükben tett.

Hogy a pápai udvarnál kedvezően folyik az ügy elintézése, arról Porfirio Feliciani értesíti Khlesle biborost. Pázmány ez ügyben eljárván a pápai brévével visszatért Rómából. Az 1615. jan. 10-én kelt pápai irat Forgáchnak engedélyt ad arra, hogy — mint már egy előbbi brévében is intézkedett — most a Kereszt. sz. János kolostorában lakó apácákat helyezze át más lakóhelyre, javaiukat pedig jövődő kolostorukhoz csatolja. Magától a királytól hallja, mily szépen működnek az Ur szőlőjében

¹⁾ A levél 1614. február 25-én kelt, mindvégig Forgách kezeírása. — Act. Coll. Tyrn. fasc. 3. no. 22. — Delfino pápai követ már 1573-ban felterjeszti XIII. Gergely pápához, hogy a bécsi egyetemen magyar ifjak készüljenek a papi pályára. Fraknoi: Egyh. és pol. összev. III. 206.

²⁾ Fraknóinál (Pázmány P. 171.) és Sörösnél (i. m. 806.) tévesen áll, hogy a Kereszt. sz. János zárdában klarisszák laktak. A klarissza apácák klastromát meg kell különböztetnünk ettől a félig már rombadőlt épülettől. Erre nézve Rupp (i. m. I. 106.) ezt írja: „Miótán a nyulszigetű dömésapácák Nagyváradról, hova 1536-ban menekültek, 1567. körül Nagyszombatba érkeztek s ott előbb egy kis szűk ház adatott át nekik; innét Fekete-Báthory Eufrozina főnöknőjükkal a dömések kolostorába fogadtattak be“. A klarisszákra nézve v. ö. 98. l. (Sz. Klára apácák zárdája c. alatt) — Velicsnél: i. m. II. 3. l. helyesen áll, éppigy Lányinál is: „Magy. föld egyháztört.“ I. 340. l.

az atyák, s házuk nincs, most tehát őfelsége kérésére intézkedik, hogy székházat nyerjenek.¹⁾

A pápai iratot követte Mátyás leirata. A király meghagyja, hogy az atyák számára az apácák házát és telkét át kell adni, mert ezek már alig néhányan vannak és az épület rossz; ők maguk összes javaikkal őszent-sége intézkedésének megfelelően a pozsonyi apácákhoz telepedjenek át.²⁾

Nagyszombat tanácsához intézett levelében felszólítja a tanácsot, hogy miután a dömések kolostora a folytonos tüzvézsek miatt amúgy is nagyon megrongálódott és úgyszólván lakhatatlanná vált, adják át a jezsuitáknak; a továbbiakat teljesen Forgách belátására bizza, ők pedig az atyákat birtokaikba vezessék be.³⁾

Forgáchhoz intézett meghagyásában buzdítja, hogy minél előbb adja át a nagyszombati zárdát és értesitse a dolog kimeneteléről.⁴⁾

Forgách a királyi levél vétele után felhívja a tanácsot, hogy az atyákat jól fogadja, s őket javaikban védje meg.⁵⁾

Hogy a kolostornak minél előbb lakói legyenek, Busaeus atyától majdnem „mindennapos könyörgéssel“ kieszközli, hogy Káldi Márton és Szeghi Ferenc atyák Grácból Nagyszombatba jöjjenek, akik az érseki palota könyvtárszobájában találtak szállást. A kathedrálisban miséznek, amelyben faoszlopokon nyugvó oltárukat hatvan év mulva is használják.⁶⁾

¹⁾ A pápai irat eredeti pergamenten: Act. Coll. Tyrn. fasc. 3. no. 18. Szépen irt másolata az esztergomi káptalan átírásában két példányban ily címen: *Transsumptio authentica Literarum Privilegialium summi Pontif. Pauli V., super concessione et translatione desolati monasterii S. Joann. B. in civ. Tyrnav. existentis. 1652. in festo Transfigurationis.* (Országos levéltár.) — Katona: i. m. 599. l.

²⁾ Katona: i. m. 598. l.

³⁾ „*Paria literarum ad senatum Tyrn. datarum, ut monasterium desertum Societas occupet.*“ Act. coll. Tyrn. fasc. 3. num. 16.

⁴⁾ Katona: i. m. 600. l. — *Purpura Pann.* 226. l. — *Litt. Ann. Prov. Austr. Velicsnél:* i. m. 114. l.

⁵⁾ Katona: i. m. 600. l.

⁶⁾ Kazy: i. m. 32. Katonánál: i. m. 595—97. l.

A kollégium ünnepélyes átadása 1615. okt. 1-én ment végbe. Forgách mindent megtett, hogy az ünnepségnél fényesebb legyen már csak „az eretnekek bosszankodására is“. Számosan vannak jelen előkelőségek, egyháziak és világiak, mint Telegdi János váradi, Almási Pál váci, Majthényi László szerémi püspökök, Pethe László, a pozsonyi kamara elnöke, a város részéről Kuchera András, Partinger Gáspár senatorok és Silla Mátyás syndicus.¹⁾

Istentisztelet után a kollégium ebédlőjében először a királyi diplomát olvassák fel, majd Forgách beszédet mond, amelyben a király jóindulatáról megemlékezik; a városi tanácsot felszólítja, hogy szívesen lássa az atyákat; erre a királyi adományozó levelet Káldi Márton főnöknek adja át, kifejezve azon óhaját is, hogy szeretné, ha templomot is építtethetne számukra. A megnyitást fényes lakoma kíséri, zeneszó mellett ünneplik a kollégium születésnapját. Forgách örömeiben élete legszebb napjának nevezte az ünnepet.²⁾

Forgách hatalmas munkát végzett. Senki nagyobb hévvel nem törekedett a jezsuitákat megvédeni, nekik javakat, házat, nyugalmas otthont szerezni, mint ő. Elégedetten tekinthetett vissza küzdelmes munkájára. Ismét itt vannak legerősebb fegyvertársai, kikkel a feladás elvét nem ismerve, remélte, hogy az előbbi évek kudarcait győzelemre fordíthatja.

A nagyszombati iskola tényleg virágzásnak indult ugy, hogy a városi iskolát a polgárság be is szüntette.

Hátha még megérhette volna Forgách azt is, midőn II. Ferdinánd a rendet teljes joggal visszahelyezi a turóci birtokokba, akkor öröme teljes lett volna. De ezen utolsó ténykedésével harcos élete már kialvásához közeledett.

A jezsuita atyák pedig az intézet alapításával olyan működési tért nyernek, amelyen kitartóan munkálkodva, Forgách nagy utódjától, Pázmánytól gyámolítva, a magyar katolikus tanügynek fényes napokat szereznek. Az ő munkásságuk alapját, ezt sohasem felejthetik el, a lan- kadhatlan buzgalmú vasprimásnak Forgáchnak köszönhetik.

¹⁾ Katona: i. m. 600—1. l.

²⁾ Pkop. Pann. 227—8. l. — Litt. Ann. Velicsnél, II. 5.

Az atyák jelentős munkálkodását egyik kiváló történetírónk szép szavaival jellemezzük:

„Ők nevelték Magyarországnak majdnem egész főnemességét és főpapságát, ők tüzték ki a fiatal lelkek életcéljait és ideáljait, ők hatottak a nagy állásra hivatott férfiakra az egészen egy célnak élő szentnek magasztosságával, a nevelő atyának szeretetével, szeretüknek ügyességével.“¹⁾)

¹⁾ Marczali H.: Magyarorsz. története II. József korában. 230.

Forgách utolsó évei.

Folytonos gond, tevékenység, gyakran visszafojtott keserőség örölte meg lassanként Forgách életerejét; ehhez járult még szigorú aszkézise.

Nagy munkásságát, folytonos harcait a vallási és politikai élet terén, a királyváltozás Rudolf és Mátyás testvérharca idején, Sörös, Fraknói és Károlyi klasszikus becsü munkáiból ismerjük. Amit a folytonos küzdelmektől izzó főpap élete alkonyához ujat hozzáadunk, nem éppen jelentős, de mindenesetre érdekes dolgok.

Utolsó éveit éppen úgy átszőtték a szöges gondok, mint mikor fiatalon, életerősen állott a harcokban. Idejéig nagy tervek foglalták le, melyeknek aggodalmas és erőteljes kivitelét épp fennebb vázoltuk. Az udvar és a primás szoros kapcsolatban állottak; mintha már enyhülne ez a hideg és tartózkodó viszony, mely Mátyás és Forgách közt a közelmúlt események miatt fennállott. Mátyás kikéri tanácsát, kegyesen biz rá fontos ügyek elintézését, megvédi sértett jogait.

1613. évben Forgách panaszt emel a királynál a körömciek eljárása miatt, akik érseki jogainak csorbitásával malmot rendeztek be. A király Forgáchnak „Krisztusban atyjának és kedvelt hívének“ sérelmét annál is inkább magáévá teszi, mert ezzel közvetve a korona jogait is sértik. Elrendeli ennél fogva a malom lebontását és az öröklések mielőbbi beszüntetését.¹⁾

Forgách 1613. év nyarán több helyen megfordul, így a Felvidéken és Sz.-Benedeken. Thurzó György 1613. júl. 17-én Árva várában kelt levelében örömét fejezi ki, hogy Trencsénbe jött; sok jó egészséget kíván neki; a

¹⁾ Concept. exp. no. 27—28. (Orsz. lvtár.)

jövõ pénteken, ha a Vág folyón jó ut esik, elindul Bicscsére, ha tetszik jöjjön ide tutajon, Kralovánnál ebéd körül találkozhatnak; nagyon szeretné, ha üdvözölhetné és láthatná.¹⁾

Aug. 3-án Forgách, miután már júniusban is itt volt, a váradi és váci püspökökkel Sz. Benedekre érkezik; aug. 20-án ugyanõ Thurzó Györggyel, T. Szaniszlóval és a pécsi püspökkel fordul meg itt; tutajon érkeznek, jól mulatnak, úgy hogy 21-én este a nagy kísérettel 798 itce bort isznak meg.²⁾

1614-ben Nagy János jezsuita atyához irt levelének kulturtörténeti jelentőségü tényérõl (bécsi szeminárium alapítása) fennebb szólottunk; de más érdekes részeket is tartalmaz. Ebben, miután értesíti az atyát, hogy a rendelt arany rojtokat megkapta, megbizza, hogy bizonyos könyvek ára felõl intézkedjék; „ha megkapjuk — írja — mindazon könyveket, melyeket a katalogus tartalmaz, igen sok és becses könyvünk lesz;“ dicséri az atyát, hogy a könyvek beköttetésén fáradozik; azt is hallja, hogy Bertalan atya egy könyvecskét elkért, jól van, nem bánja, de aztán már senki hozzá ne nyuljon. Sok bajt okoz neki bizonyos Holbein nevü aranyműves, mert a pénzt csak elveszi, aztán munkáját el nem végzi, otthon soha sem található, azt teszi, ami neki tetszik; intse meg õt, hogy másépp viselkedjék.³⁾

Kulturtörténeti jelentőségü könyveinek jegyzéke 1614. évbõl. E jegyzék, mely bizvást a ritkább és értékesebb maradványok közé számítható, azon könyveket tartalmazza, melyeket a frankfurti vásárról hozatott. Képvisele vannak itt a legkülönbözõbb értékü és jelentőségü könyvek: földrajzi és természetrajzi munkák, mint: „Admiranda narratio de Virginia, Florida et tota America cum figuris“, Ortelius „Theatrum orbis terrarum“, Ulysses Aldobrandini „Ornithologia“, Pomponius „De situ orbis“ c. műve. Orvosi munkák: Valenda, „Loci communes de medicina“,

¹⁾ Gimesi lvtár.

²⁾ Dr. Haiczl K.: A garamszentbenedeki apátság története. 1913. 59. l.

³⁾ Act. coll. Tyrn. fasc. 3. n. 22.

„Observationes Chirurgicae“, „Cura corporis humani“ c. művek. Történeti művek, mint „Historia de Turcia, Moldavia et Transsilvania“ és Guillemannus „Historia Habsburgica“, „Historia Asiae“ c. munkák. Legjelentősebbek természetesen a hittudományi munkák, ezek közt néhány a kor szellemére élénk világot vető mű, mint Schultingius: „Contra institutiones Calvinii“, Kálvin híres és alapvető munkájának cáfolata, a furcsa tendenciájú „Calvino — Turcismus“ Reginalditól, „Vita Calvinii“ Bolsetustól, a cáfoló irat „Demonstratio confusionis Calvinianae“, Cochleus „De vita et actis Lutheri“, P. Becani „Tituli Calvinistarum“ c. munkák.

A kor „vértanujának“, a rokonszenves és regényes életü Stuart Máriának életét tárgyalja a „Martyrium Mariae Reginae Scotiae“.

Nagyon figyelemreméltók azok a banális című iratok, melyek a kor gunyolódó és epés természetét, fékezhetetlen szenvedélyes vitatkozásait árulják el, mint a „Sexcenti errores“ (Hatszáz tévedések), „Malleus maleficarum“ (Boszorkányok kalapácsa), az egyébként is hírhedt mű; „Fustis daemonum“ (Fütykös az ördögök ellen), „Malleus haereticorum“, „Flagellum daemonum“ (Ostor az ördögök ellen), „Lapis Lydius“ (bizonyára az „igaz hit próbaköve“ címmel fordítható), „Dux peccatorum“ (Bűnösök vezérlője).

A jezsuiták védelmét tárgyalja az „Apologia pro Societate“ mű. Szentatyák, a korbéli jeles szerzők, mint Fonseca, Ribadeneira, Baronius, Bellarmin, Alvarez munkái; aszketikai, lelkipásztorkodási és jogi munkák egészítik ki az érdekes könyvjegyzéket. Ez utóbbiak közül nevezetes egy párbajjellenes munka, „Confutatio puniti honoris in duello“ és a „Constitutiones et acta Mediolanensis Ecclesiae“, a nagy szervező, Borromei sz. Károly milánói zsinatának határozatai; ez azért is nevezetes, mert 1611-ben tartott nagyszombati zsinatára e mű (nem a katalógusban szereplő példány ugyan, de bizonyos, hogy Forgách e fontos művet ismerte) eszmékkal szolgálhatott.

Képviselve vannak a klasszikus írók közül: Tacitus és Aristoteles. Bizonyos, hogy Forgách eszmevilágára, de

a korra is érdekes adatokat rejt magában a biborostól sajátkezüleg összeírt katalogus.¹⁾

Ugyanezen év jan. 22-én Thurzó Kristóf Szepesvár-alján zsinatot tartott, amely alkalommal a Hertnek várából visszatérő Forgách a régi harcos módján, míg a szepesi várban az öröm és ünnep jeléül dörögtek az ágyuk, tiltakozik a zsinat határozatai ellen.²⁾

Politikai és közérdekű ügyek foglalták el akkor is, midőn élete már a kialvás felé közeledett: levelei, intézkedései mutatják, hogy az eseményeknek még ekkor is középpontjában állott. A Bethlen-fölkelésre következő bécsi tárgyalásokra Pázmánnyal együtt ment fel. Itt érte a betegség, amely arra ösztönzi, hogy Pázmányban utódját kijelölje.

1615. máj. 8-án Mátyás felkéri, hogy a pozsonyi apácák és a káptalan közt felmerült ügyekben Pethe László tanácsossal együtt járjon el és értesitse őt, mit lehet tenni.

Ugyanezen év jun. 17-én Bécsben kelt levélben arra kéri a slavoniai végek küldöttei, hogy Mátyásnál emelje fel a végek rendben tartása érdekében hathatós szavát, mert Kanizsa elvesztése figyelmeztető példa, mi történhetik, ha ily fontos dologgal nem törődnek.³⁾

Aug. 13-án már Nagyszombatban találjuk. Ekkor kelt levelében Mátyás királyt informálja bizonyos Dávid Pál prépost felől, akit a primás tinnini c. püspökké akar kinevezni; ő jól ismeri azon időtől kezdve, hogy a „Germanico-Hungaricum“ szemináriumban tanult, tudós, jó szó-

¹⁾ „Cathalogus librorum, qui advecti sunt Francofurto ex nundinis vernalibus, anno 1614. Pro Ilmo Forgách Cardinali Strigoniensi“. „Cathalogus librorum, quos habemus“. Hosszu keskeny papírlapokon, Forgách jellegzetes írása, mint ezt kívül idegen kéz is megjegyzi. Gimesi lvtár. — Hogy Forgách sokat adott a könyvekre, a fennebb mondottakból is kitünik; külön könyvtárszobája volt a nagyszombati palotában, a jezsuitáknak többször ajándékoz könyveket; theologiai képzettsége a kor színvonalán állott, irodalmi téren is működik, mint ezt Szinyeyinél találhatjuk: M. Irók 631–32.; v. ö. Szabó K. Régi magyar könyvtár I. k. 1781. sz.; Vallaszky: Conspectus rei publicae litterariae. 188. l. — Horányi: Memoria Hung. I. 682. — Zelliger: Egyházi írók csarnoka. Nszombat 1893. 182. l.

²⁾ Hradszky József: A XXIV. kir. plébános. 143. l.

³⁾ Litt. Archiepporum. 3. (Orsz. lvtár.)

nok, jeles férfit. Verancsich Faustusnak e cím kevés volna, minthogy csak cím és a sághi prépostsága jövedelmét sem élvezheti, a felség másképp gondoskodják felőle.¹⁾

A primás ez időkből orvosai tanácsára gyengélkedése ellen a szklenői meleg forrásokat használta. A szép szentkereszti nyaralóban éri a halálhozó betegség, amely heves lázrohamban tör ki okt. 12-én. Még utolsó napjaiban is tevékenykedik, levelet ír utódja érdekében, minden gondolatát és utolsó lehelletét is vallása ügyének szentelve.

A láz — bizonyára valamely más betegség tünete — mindinkább gyengítette erejét. Közelgett a végső tusa órája. Elhozzák az oltáriszentséget utravalóul. Mint a régi szenteknél olvassuk, hogy felkeltek ágyukból s a puszta földön fogadták az utolsó „eledelt“: így Forgách is, mint a vallásos és hevülő kor gyermeke, felkelt ágyából s a földön arca borulva rebegte: „A szolga nem méltó, hogy ura, Istene térjen be hozzá.“ Az áldozás után az utolsó kenetet kérte s világosan felelt az egyháztól előirt imákra, majd Szűz Máriához utolsó lehelletig ismételte: „Mater, mater gratiae, mater misericordiae... me ab hoste protege et hora mortis suscipe!“ (Mária, kegyelem és irgalom anyja, védj meg ellenségeimtől, fogadj fel halálom óráján.)

Négy napig feküdt lázban, míg végre 1615. okt. 16-án este 8 órakor bekövetkezett a halál.²⁾

Forgách Zsigmond, az elhunytnak bátyja okt. 29-én kelt meghívó levelében siratja el biboros öccsét.

Himmelreich pannonhalmi főapáthoz írt levelében megható szavakkal emlékezik meg róla: „Elhunyt övéinek

¹⁾ Litterae Archiepisc. 2.

²⁾ E szép, megható leírást a „Litterae Annuae“-nak köszönhetjük; de anno 1616. — Velicsnél: i. m. II. 5. l.

Halála körül támadt mendemondákról itt nem írunk, miután azt Sörös, Ipoly és Fraknói többször id. műveikben említik. — A halál óráját és a betegség tartamát leírja bátyja, Zsigmond halotti meghívó levelében: „16. die oct. circa octavam horam vespertinam in oppido archiepiscopatus Zentkereszt nuncupato sanctissimis ecclesiae sacramentis communitus, quarto infirmitatis suae die vehemētissimis febribus attritus mitissime in Domino quadragésimo nono aetatis suae anno obdormivit.“ Századok 1905. 779—80. l. Sörös P.-től közölve.

nagy csapására az esztergomi szék őrködő pásztora, a haza szerető polgára, a hit lángoló bajnoka, korára, erkölcsére, tekintélyére, hosszú tevékenységére nézve érdemes férfiú. Elesett Magyarország disze, a haza büszkesége, az egyház védőbástyája és korunkban a hithűség példaképe.“

A temetése december 3-án volt Nagyszombatban, miután előtte való napon naplemente felé Szent-Benedekről idehozták.¹⁾

Az elhunyt szellemi alkotásai túléltek őt és Pázmány lelkén át megfinomulva vitték elő a kath. egyház törekvéseit. Bizonyos, hogy a magyar kath. egyház Pázmányon kívül neki köszönhet legtöbbet a nehéz években lezajlott küzdelmeiben.

Forgách nyitrai kelyhe.

¹⁾ Mindezen adatok a meghívó levélben. A továbbiakra nézve sirfelirata, hagyatéki ügyek Sörös és Kollányi (Magyar főpapság végrend. joga 1896. 131.) kimerítően értekeznek.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	5
Forgách személye, egyénisége és jelentősége	7
Forgách Ferenc ifjusága	11
Forgách veszprémi püspöksége	23
Forgách viszonya a jezsuitákhoz	29
Forgách utolsó évei	55
